

PERUBAHAN PUCUK PIMPINAN DI SABAH

OLEH

JESSICA LOW PECK YEE

NO. KAD MATRIK : 52294

LATIHAN ILMIAH

BAGI MEMENUHI SEBAHAGIAN

DARIPADA SYARAT-SYARAT UNTUK

IJAZAH SARJANA MUDA SASTERA

JABATAN ANTROPOLOGI DAN SOSIOLOGI

UNIVERSITI MALAYA

KUALA LUMPUR

SESI 1989/90

SINOPSIS

Latihan ilmiah ini bertujuan untuk melihat perkembangan serta perubahan politik di Sabah dari sejak mencapai kemerdekaan sehingga tahun 1986.

Bab Satu merupakan huraian mengenai tujuan dan ruanglingkup kajian, kaedah-kaedah yang digunakan serta kesulitan-kesulitan yang dihadapi semasa menjalankan kajian.

Dalam Bab Dua pula, ianya merupakan pengenalan kepada sejarah awal Sabah semenjak zaman Kesultanan Brunei - Sulu sehinggalah Sabah mencapai kemerdekaannya melalui pembentukan Malaysia. Ia juga meliputi gerakan penubuhan parti-parti politik di Sabah.

Bab Tiga menerangkan tentang sejarah awal pemerintahan sendiri di Sabah. Ia juga membincangkan tentang Sabah di bawah USNO dan bagaimana akhirnya USNO kalah kepada Berjaya dalam pilihanraya 1976.

Bab Empat membawa kita kepada zaman pemerintahan Berjaya, penubuhan PBS dan sebab-sebab berlakunya peralihan kuasa Berjaya - PBS.

Bab Lima pula adalah mengenai pilihanraya 1986, dan bagaimana PBS berjaya mengekalkan kuasanya.

Akhirnya Bab Enam merupakan suatu kesimpulan dan mengandungi juga pandangan, pendapat dan cadangan dari pengkaji.

1.1 Pendahuluan

Bab 1	Pengenalan	1
1.1	Tujuan dan ruang lingkup kajian	1
1.2	Methodologi	3
1.3	Kelebihan yang dimiliki	4
1.4	Ulasan mengenai latar belakang sebelumnya	5
Bab 2	Latar belakang sejarah perkembangan politik di Sabah (1960 - 1983)	6
2.1	Pengertian singkat 1960	9
2.1.1	Sumatera bukan ialah	9
2.1.2	Malaya / Jawa	11
2.1.3	Cina	11
2.2	Latar belakang politik Sabah	12
2.2.1	Sebenarnya adalah pemerintahan orang-orang Sabah dan Kalimantan Barat	12
2.2.2	Sejarah di Sabah sebelum 1963	15

ISI KANDUNGAN

Penghargaan	ii
Sinopsis	iii
Isi kandungan	v
Bab 1 : Pengenalan	1
1.1 : Tujuan dan ruanglingkup kajian	1
1.2 : Methodologi	3
1.3 : Kesulitan yang dihadapi	4
1.4 : Ulasan mengenai kajian-kajian sebelumnya	5
Bab 2 : Latar belakang sejarah perkembangan politik di Sabah (1960 - 1963)	8
2.1 : Pengenalan sepintas lalu	8
2.1.1 : Bumiputera bukan Islam	9
2.1.2 : Melayu / Islam	11
2.1.3 : Cina	11
2.2 : Latar belakang politik Sabah	12
2.2.1 : Sabah di bawah Kesultanan Brunei dan Kesultanan Sulu	12
2.2.2 : Sabah di bawah British North Borneo Chartered Company (BNBCC)	13

2.3	: Pembentukan parti-parti politik	18
2.3.1	: UNKO	21
2.3.2	: USNO	24
2.3.3	: Parti-parti politik Cina	25
2.3.4	: Pasok Momogun Organization	27
2.3.5	: Melayu P. Islam	105
Bab 3	: Ke arah pemerintahan sendiri	30
3.1	: Pengenalan	30
3.2	: Zaman USNO - secara ringkas (1967 - 1976)	50
3.3	: Mustapha - musuh paling bahaya beliau sendiri?	51
3.3.1	: Dasar pengislaman Mustapha	51
3.3.2	: Permainan kotor politik Mustapha	54
3.3.3	: Persengketaan Mustapha dengan Kerajaan Pusat	57
3.4	: Berjaya - Hasil ilham kerajaan pusat	61
3.5	: Berjaya - Alternatif untuk rakyat Sabah?	64
Bibliografi		131
Bab 4	: Peralihan Berjaya - PBS	68
4.1	: Sepintas lalu pemerintahan Berjaya (1976 - 1985)	68
4.2	: Berjaya - kurang berjaya	74
4.2.1	: Masalah perkauman	75
4.2.2	: Masalah pendatang haram	77
4.2.3	: Hubungan Sabah - Semenanjung	78
4.2.4	: Penyerahan Labuan	80

4.2.5 : Pemansuhan taraf kedaerahan

Tambunan

81

4.3 : Pilihanraya 1985

83

4.3.1 : Kadazan

101

4.3.2 : Cina

104

4.3.3 : Melayu / Islam

106

Bab 5 : Pilihanraya 1986

108

5.1 : Sepintas lalu peristiwa yang membawa

kepada pilihanraya 1986

108

5.2 : PBS mendapat mandat untuk kedua kalinya

dari rakyat

112

Bab 6 : Kesimpulan

115

Lampiran

123

Bibliografi

131

BAB 1 : PENGENALAN

1.1.0 Tujuan Dan Ruanglingkup Kajian

Tujuan kajian ini dijalankan adalah untuk melihat perkembangan politik di Sabah secara keseluruhannya. Untuk itu, adalah perlu untuk melihat kesan yang ditinggalkan pada zaman pra-merdeka, terutamanya semasa zaman penjajahan kolonial British ke atas sistem politik di Sabah. Adalah perlu bagi kita untuk memahami latar belakang zaman kolonial kerana ia akan membantu kita untuk mendapat satu gambaran yang lebih jelas tentang kedudukan politik pada zaman tersebut.

Sebagaimana lain-lain negara di Asia Tenggara yang pernah dijajah, pertumbuhan dan perkembangan politik Sabah bukannya secara kebetulan tetapi memang disengajakan oleh pihak pemerintah sebagaimana menurut Tissa Fernando dalam artikelnya bertajuk "Elite Politics in the New States : The Case of Sri Lanka", di dalam 'Pacific Affairs' (Vol 40, No. 3 Fall 1973, mukasurat 361);

"...they are the products of colonial education and political policies which were deliberately geared to the creation of a westernized element among the indigenous population."

Melalui kajian ini, adalah menjadi tujuan pengkaji untuk membentangkan corak perkembangan yang dialami oleh politik di Sabah selepas mencapai kemerdekaannya melalui pembentukan Malaysia pada 16hb September, 1963. Dengan itu, pengkaji akan memberi tumpuan kepada parti-parti politik yang telah diberi mandat untuk memerintah Sabah.

Akhir sekali, pengkaji akan menganalisa tentang kekalahan USNO dalam pilihanraya 1976 di mana Berjaya telah muncul sebagai parti pemerintah dan bagaimana parti tersebut kalah pula dalam pilihanraya 1985 bilamana PBS muncul sebagai pemenangnya. Di sini pengkaji bertujuan untuk menunjukkan kenapa dan bagaimana pengambil-alihan kuasa itu berlaku dan persamaan serta perbezaan kekalahan USNO dan Berjaya.

Ruanglingkup kajian adalah terbatas kepada arena politik di Sabah semata, iaitu dari masa ia mencapai kemerdekaannya sehinggalah kepada kemenangan PBS dalam pilihanraya 1986, iaitu di antara tahun 1963 hingga 1986¹. Walaubagaimana pun, dalam perbincangan mengenai latar belakang, pengkaji akan memasukkan sejarah politik Sabah dari zaman kesultanan lagi dan juga mengambil kira campurtangan British sebagai Chartered Company.

1 Pengkaji tidak akan memasukkan isu-isu politik masa kini kerana keadaan politik di Sabah sentiasa berubah dan dengan itu, kajian ditamatkan dengan kemenangan PBS dalam pilihanraya 1986.

Walaupun Sabah hanya merupakan sebuah negeri dalam Malaysia, tetapi dalam kajian ini, ia akan dianggap sebagai sebuah entiti yang tersendiri. Bagaimana pun, oleh kerana kajian adalah mengenai perkembangan politik, maka ianya tidak dapat dipisahkan dari campurtangan dari pihak kerajaan pusat. Dengan itu, pengkaji hanya akan mengulas tentang pengaruh kerajaan pusat dalam situasi yang tertentu yang memerlukan sahaja.

1.2.0 Methodologi

Pada awal kajian ini, pengkaji telah mengumpul dan membaca seberapa banyak bahan yang bersangkutan dengan perihal politik Sabah, untuk mendapatkan satu gambaran yang lebih jelas mengenai latar belakang politik Sabah. Ia juga membolehkan pengkaji turut mengikuti perkembangan politik Sabah masa kini. Antara lain, bahan-bahan tersebut termasuklah keratan-keratan akhbar, majalah-majalah, journal, buku-buku yang berkaitan dan juga beberapa bahan yang tidak diterbitkan.

Pengkaji juga telah mewawancara beberapa orang yang terlibat secara langsung dan juga tidak langsung dengan politik Sabah. Pengkaji telah melawat ibupejabat Parti Bersatu Sabah dan telah mendapat bantuan untuk memperolehi maklumat secara terus dari pihak parti tersebut. Selain daripada itu, pengkaji juga memperolehi sebahagian daripada maklumatnya melalui perbualan dengan

orang-orang yang terlibat dalam situasi-situasi yang tertentu. Bagaimana pun, pengkaji gagal untuk menemui orang penting iaitu Ketua Menteri dan bekas Ketua Menteri Sabah.

Akhir sekali, pengkaji juga menulis berdasarkan pengalaman sendiri di mana pengkaji telah menetap di Sabah antara tahun 1978 sehingga 1987.

1.3.0 Kesulitan Yang Dihadapi

Salah satu kesulitan yang dialami oleh pengkaji ialah faktor masa di mana tempoh kajian adalah tiga bulan sahaja, iaitu di antara bulan April hingga bulan June, 1989. Oleh yang demikian, tidaklah hairan kalau maklumat-maklumat yang diperolehi oleh pengkaji adalah ala kadar sahaja.

Pengkaji juga menghadapi masalah untuk menemui serta mewawancara ahli-ahli politik Sabah. Kesukaran untuk mendapatkan temujanji merupakan satu masalah yang amat memeningkan kepala. Di antara mereka-mereka yang telah ditemubual pula, ramai yang enggan diidentifikasikan dan memandangkan hubungan pengkaji dengan orang yang hendak ditemubual adalah terbatas kepada hubungan seorang 'interviewer' dengan seorang 'interviewee', maka maklumat-maklumat yang diberikan oleh mereka biasanya merupakan pendapat umum yang sudahpun diketahui. Mereka juga bersikap

terlalu pro terhadap parti mereka. Memandangkan isu politik adalah isu yang dianggap sensitif oleh kebanyakan orang, maka keadaan yang sedemikian tidak dapat dielakkan oleh pengkaji.

Selain daripada itu ialah masalah pendapat atau maklumat yang dinamik. Walaupun terdapat orang yang mempunyai pendirian yang kukuh namun amat sukar untuk menemui orang yang sedemikian rupa. Pendapat orang senang berubah, dipengaruhi oleh suasana politik itu sendiri. Dan sebagaimana yang sedia maklum, suasana politik sama sekali tidak rigid, ia sentiasa berubah dan selari dengan itu, biasanya, pendapat-pendapat orang juga akan berubah. Oleh itu, pengkaji ingin menekankan di sini bahawa pendapat-pendapat yang disuarakan di lampiran-lampiran seterusnya adalah pendapat-pendapat yang diperolehi dalam masa tempoh kajian semata.

1.4.0 Ulasan Mengenai Kajian-Kajian Sebelumnya

Perubahan politik di Sabah telah mewujudkan perkembangan penulisan mengenai Sabah dari sudut politik, sejarah, ekonomi dan juga pembangunan sosial. Dari sudut sejarah misalnya, Margaret Roff telah menulis buku yang bertajuk, "The Politics of Belonging", Edwin Lee menulis "The Towkays of Sabah", Richard Seabrook Wheeler menulis "Political Development in British Borneo", M. Leifer menulis "The Philippines Claim to Sabah", Ariff M. O. menulis "Its Historical, Legal and Political Implications", Datuk James Ongkili

telah menulis "The Borneo Response to Malaysia" dan "Modernization in East Malaysia".

Perkembangan tulisan ini diteruskan melalui sumbangan oleh R. S. Milne, seorang ahli sains politik, dalam bukunya bertajuk "Malaysia - New States in a New Nation - Political Development of Sabah and Sarawak in Malaysia", dan juga dalam artikelnya "Patrons, Clients and Ethnicity : The Case of Sarawak and Sabah in Malaysia" yang diterbitkan dalam Asian Survey (Oktober 1973), serta usaha sama beliau dengan K. J. Ratnam dalam "Malaysia Parliamentary Election of 1964".

Penulis-penulis tempatan juga turut mengambil bahagian dalam menulis mengenai Sabah misalnya, "Berjaya di Tengah-tengah Politik Malaysia" hasil karangan Yahaya Ismail, "Tun Datu Mustapha - Bapa Kemerdekaan Sabah" oleh Abdullah Hussain, "The Third Mandate" oleh Bala Chandran, "Federalism at the Crossroads" oleh Mavis Puthuchearry, "A Triumph of Democracy" oleh Tan Chee Khoon.

Tidak lupa juga penulisan yang bercorak biografi seperti "Syed Kechik - The Politics of Federalism" oleh Bruce Ross Larson, "Sabah Under Harris" oleh Bill Campbell, "Harris Salleh of Sabah" oleh Paul Raffaele.

Kerajaan Berjaya juga telah menerbitkan sebuah buku bertajuk "Episodes in Sabah Politics" yang telah disunting oleh Ed Hunter yang membentangkan kelemahan-kelemahan kerajaan serta parti pemerintah sebelumnya. USNO juga turut menerbitkan sebuah buku

bertajuk "Membongkar Dosa-dosa Berjaya" pada tahun 1976.

(1960 - 1965)

Selain itu, penghargaan juga diberikan kepada Lamri Ali dan Juliana Situn dari Jabatan Anthropologi dan Sosiologi Universiti Malaya yang masing-masing menulis thesis bertajuk "The Political Elites in Sabah" dan "Sabah : The Style of Political Leadership". Tidak lupa juga, Moira David dari Jabatan Sejarah, Universiti Malaya dalam thesis beliau bertajuk "Politik Negeri Sabah 1981 - 1986 : Satu Tinjauan".

BAB 2 : LATAR BELAKANG SEJARAH PERKEMBANGAN POLITIK DI SABAH

(1960 - 1963)

	1960	%	1970	%	1980	%
Kampung	145 229	12.0	104 573	10.2	71 013	8.2
Rural	22 138	4.3	10 508	3.8	7 112	2.8
Urban	79 421	11.2	125 744	12.2	155 712	10.0
Total	106 498	17.4	136 755	17.1	133 837	10.9

2.1.0 Pengenalan Sepintas Lalu

Sabah atau dikenali juga sebagai Negeri di Bawah Bayu merupakan sebahagian dari Malaysia sejak 16hb. September, 1963 lagi. Ia adalah sebahagian dari Kepulauan Borneo dan kedudukannya di bahagian utara kepulauan itu telah menjadi sebab kepada pemberian nama asalnya iaitu Borneo Utara.

Ia mempunyai mukabumi yang bergunung-ganang sepertimana yang dapat dilihat di Peta 1. Keadaan yang sedemikian menyebabkan berlaku kesulitan dari segi perhubungan dan penyaluran komunikasi.

Populasi Sabah pula, di akhir tahun 1960 dilaporkan oleh Mavis Puthucheary dalam 'Isis Seminar Paper'nya bertajuk "Federalism at the Crossroads" (1985), seramai 454 421¹ orang. Angka ini telah meningkat kepada 651 304 orang di akhir tahun

1 (Sila rujuk Jadual I) Mavis Puthucheary adalah seorang professor di Jabatan Ekonomi dan Pentadbiran di Universiti Malaya. Beliau menerima ijazah kedoktoran beliau dari Universiti Manchester pada tahun 1973.

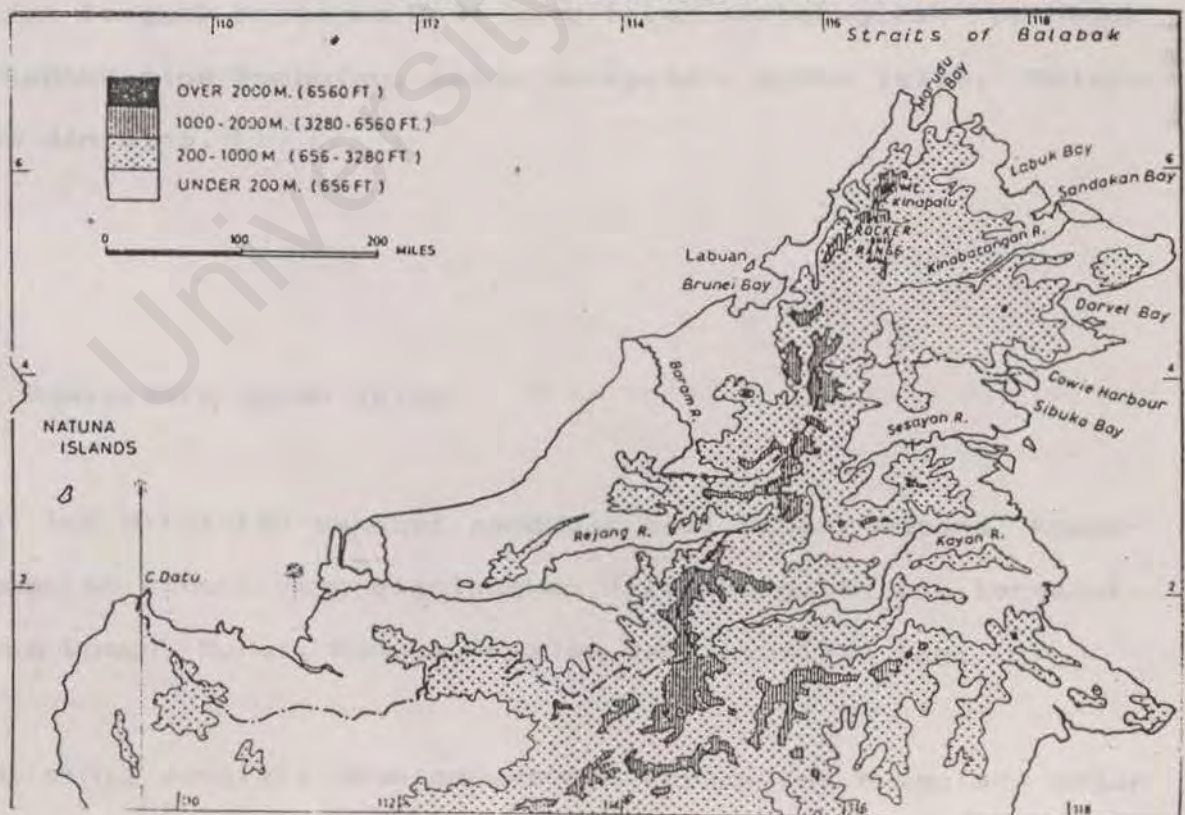
JADUAL 1

DISTRIBUTION OF POPULATION BY RACE

	1960	%	1970	%	1980	%
Kadazan	145 229	32.0	184 574	28.2	'Pribumis'	
Murut	22 138	4.9	30 908	4.8		
Bajau	59 710	13.1	77 755	11.9		
Malay			18 244			
Other indigenous peoples	79 421	17.5	126 274	22.2		
Total	306 498	67.4	436 755	67.1	792 243	82.9
Chinese	104 542	23.0	138 512	21.3	155 304	16.2
Indonesians			39 155	6.0		
Filipinos			20 080	3.1		
Other non-indigenous peoples	43 381	9.5	16 802	2.5		
Total population	454 421	100.0	651 304	100.0	955 712	100.0

* Sumber: Mavis Puthucheary, "Federalism at the Crossroads" (1985 : 12)

PETA 1 : BENTUK MUKABUMI KEPULAUAN BORNEO

Sumber: "Southeast Asia, A social, Economic and Political Geography"

-Charles A. Fisher

1970. Dari segi pembahagian golongan ethnik, di Sabah ianya lebih sukar dilakukan kalau dibandingkan dengan Malaysia dan Singapura yang dengan mudah dapat mengkategorikan penduduk-penduduk mereka kepada Melayu, Cina, India dan lain-lain. Menurut Margaret Roff, dalam bukunya "The Politics of Belonging" (1974), "Banchi Penduduk dan Perumahan Malaysia 1970 : Golongan Masyarakat", telah mengklasifikasikan penduduk Sabah kepada 38 jenis kumpulan ethnik.

Sebelum masuk kepada perbincangan mengenai latar belakang politik Sabah, harus diterangkan sedikit sebanyak mengenai kumpulan-kumpulan ethnik ini. Namun, terdapat kesukaran untuk mengidentifikasikan kesemua kumpulan ethnik ini, apalagi untuk memberi penerangan mengenai mereka. Maka dengan itu, pengkaji akan mengikut jejak langkah Margaret Roff yang telah membahagikan penduduk Sabah kepada tiga kumpulan, iaitu Bumiputera bukan Islam, Melayu / Islam dan Cina.

2.1.1 Bumiputera Bukan Islam

Mereka ini dikatakan sebagai penduduk asal Sabah. Antara kumpulan-kumpulan ethnik yang digolongkan dalam kumpulan ini termasuklah kaum Dusun, Murut, Rungus, Kwijau dan lain-lain lagi.

Di sini, pengkaji akan menumpukan kepada dua kumpulan besar

iaitu Dusun dan Murut. Kaum Dusun ini merupakan kumpulan ethnik yang terbesar di Sabah di mana menurut Mavis Puthucheary (Rujuk Jadual 1), pada tahun 1960 mereka berjumlah seramai 145 229 orang iaitu 32% daripada jumlah penduduk Sabah. Angka ini telah meningkat kepada 183 574 orang pada tahun 1970 tetapi secara bandingan ia hanyalah 28.2% daripada penduduk Sabah. Bagaimanapun, ia masih merupakan kumpulan ethnik yang terbesar.

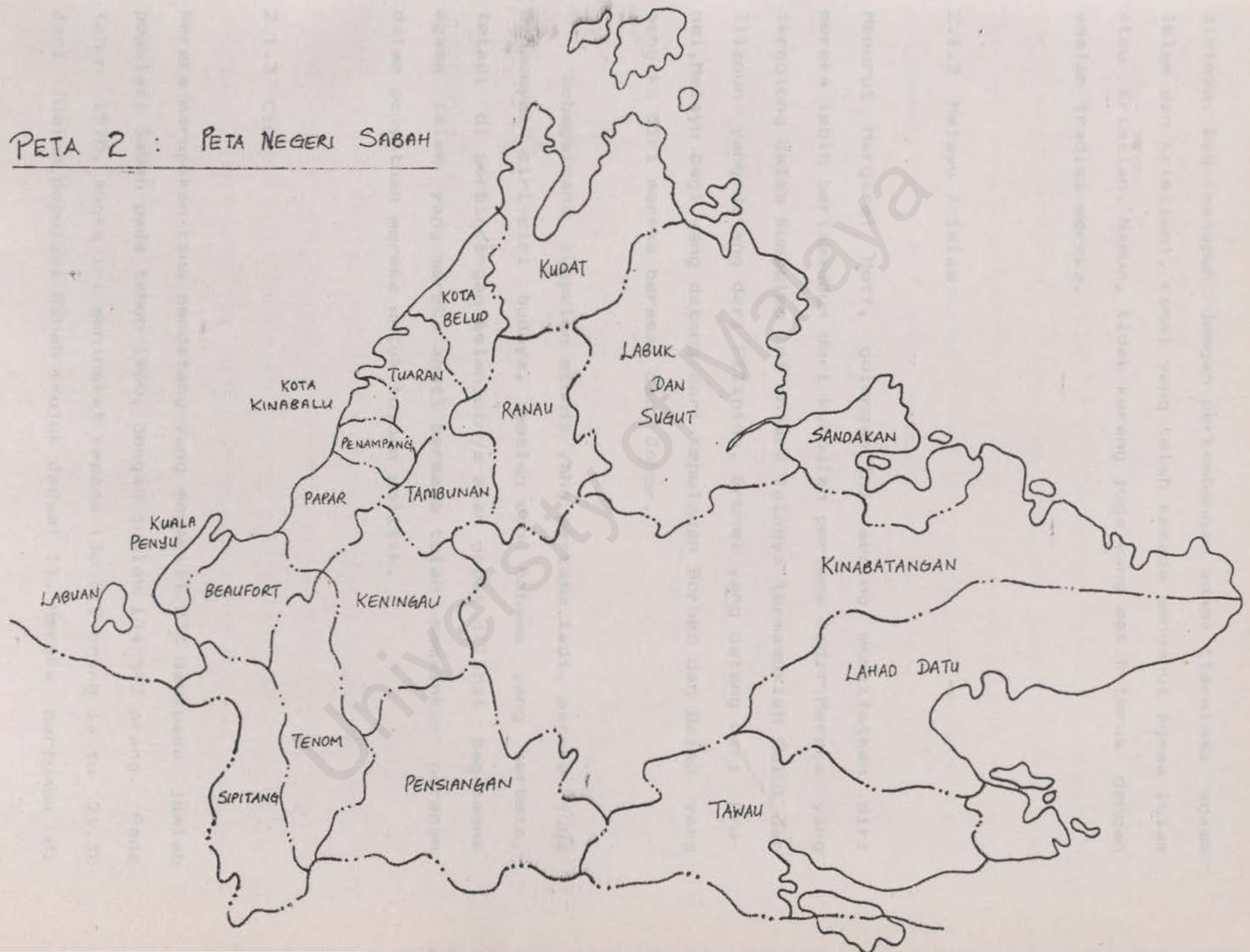
Kaum Dusun ini kemudiannya telah dikenali sebagai 'Kadazan', istilah yang dipopularkan oleh Donald Stephens. Walau bagaimanapun, terdapat di kalangan mereka yang enggan menerima nama baru itu. Namun begitu, dalam perbincangan selanjutnya, pengkaji akan menggunakan istilah Kadazan apabila merujuk kepada kaum ini supaya tidak timbul kekeliruan.

Kaum Kadazan ini bertumpu di sekitar kawasan Labuk, Sugut, Kudat, Marudu, Tempasuk, Tuaran, Papar, Ranau, Tambunan dan Penampang (rujuk Peta 2).

Kaum kedua terbesar dalam kumpulan ini ialah Murut. Mereka bertumpu terutamanya di sekitar kawasan Tenom, Keningau, Pensiangan dan Sipitang (rujuk Peta 2). Pada tahun 1960, populasi mereka berjumlah 22 138 orang iaitu 4.9% dari penduduk Sabah. Angka ini meningkat 30 908 orang pada tahun 1970 iaitu 4.8% dari jumlah penduduk Sabah (rujuk Jadual 1).

Secara keseluruhannya, kaum-kaum bumiputera yang digolongkan dalam kumpulan ini mengamalkan kepercayaan animisma secara tra-

PETA 2 : PETA NEGERI SABAH

disinya. Bagaimanapun, dengan perkembangan agama (terutama agama Islam dan Kristian), ramai yang telah samada menganut agama Islam atau Kristian. Namun, tidak kurang juga yang masih terus dengan amalan tradisi mereka.

2.1.2 Melayu / Islam

Menurut Margaret Roff, golongan ini sering menyifatkan diri mereka lebih bertamaddun dari kumpulan pertama tadi. Mereka yang tergolong dalam kumpulan ini antara lainnya termasuklah Suluk dan Illanun yang datang dari Filipina, Brunei yang datang dari Brunei, Melayu bagi yang datang dari Kepulauan Borneo dan Bajau yang mengaku diri mereka berasal dari Johor.

Sebagaimana kumpulan ethnik yang pertama tadi, mereka juga mempunyai ciri-ciri budaya, amalan dan bahasa yang berbeza, tetapi di perbincangan selanjutnya akan dapat dilihat bagaimana agama Islam yang mereka anuti bersama telah memainkan peranan dalam penyatuan mereka untuk tujuan politik.

2.1.3 Cina

Mereka merupakan kaum pendatang yang mewakili 23% daripada jumlah populasi Sabah pada tahun 1960, dengan jumlah 104 542 orang. Pada tahun 1970, angka ini meningkat kepada 138 512 orang iaitu 21.3% dari jumlah populasi Sabah (rujuk Jadual 1). Mereka bertumpu di

kawasan-kawasan bandar seperti di Kota Kinabalu, Sandakan, Kudat dan Tawau.

Menurut Margaret Roff, mereka terbahagi kepada enam sukuk kaum yang kecil iaitu Hakka, Cantonese, Hokkien, Teochew, Hainanese dan lain-lain tetapi oleh kerana mereka mempunyai budaya dan adat yang sama, maka dari sudut pandangan orang luar mereka lebih homogenous daripada kumpulan yang pertama dan kedua tadi.

Menurut Margaret Roff lagi, secara keseluruhannya, mereka dilihat sebagai kumpulan yang lebih moden, lebih berpelajaran dan lebih kaya dari lain-lain penduduk di Sabah.

2.2.0 Latar belakang politik Sabah

2.2.1 Sabah di bawah Kesultanan Brunei dan Kesultanan Sulu

Pada permulaan abad ke-19, Sabah masih terletak di bawah pentadbiran dua kesultanan yang berlainan. Kawasan dari Teluk Kimanis di bahagian Pantai Barat sehinggalah ke kawasan Teluk Marudu di bahagian utara terletak di bawah kekuasaan Kesultanan Brunei. Sementara itu, kawasan selebihnya sehinggalah ke Sungai Sibuku, tertakluk di bawah kekuasaan Kesultanan Sulu.

Dalam masa tersebut, penduduk tempatan Sabah berada di bawah

kawalan "pangeran" di kawasan penguasaan Kesultanan Brunei dan di bawah kawalan "datu" di bawah penguasaan Kesultanan Sulu.

Bagaimanapun, menurut James Ongkili dalam bukunya "History of Sabah" (edisi Kadazan, 1965, halaman 27 - 28), kedua-dua kesultanan tidak pernah membangkitkan soal penguasaan dan hak mereka ke atas Sabah, samada dari segi pentadbiran mahupun sempadan pemisah. Keadaan ini cuma berubah setelah kehadiran kuasa barat.

2.2.2. Sabah di bawah British North Borneo Chartered Company (BNBCC)

Pada 1hb November, 1881, kedua-dua kawasan tersebut telah disatukan di bawah satu kekuasaan yang baru iaitu di bawah BNBCC. Pada tahun 1946, Pulau Labuan telah dibeli dan digabungkan, menjadi sebahagian dari apa yang pada hari ini dikenali sebagai Sabah.

BNBCC telah membahagikan Sabah kepada dua kawasan pentadbiran iaitu Resideni Pantai Barat dan Resideni Pantai Timur, di mana mereka sebenarnya mengekalkan unit politik semasa pemerintahan Kesultanan Brunei dan Kesultanan Sulu dahulu. Bagaimanapun, pada tahun 1935 BNBCC telah membahagikan semula Sabah kepada empat kawasan iaitu Resideni Pantai Barat, Resideni Pedalaman, Resideni Sandakan dan Resideni Tawau.

Selepas kemerdekaan, pada tahun 1963, corak ini telah dikekalkan sehinggalah ke hari ini. Oleh yang demikian, tidaklah

salah kalau dikatakan bahawa BNBCC telah meninggalkan kesan terhadap pembahagian residensi di Sabah.

Dari segi pentadbiran juga, William Hood Treacher¹ dikatakan telah bertanggungjawab dalam penyerapan masuk peranan ketua-ketua tempatan ke dalam pentadbiran kerajaan. Sebelum itu, perhubungan antara pihak BNBCC dengan penduduk Sabah adalah secara hubungan 'patron - client'².

1 Beliau merupakan governor pertama di Sabah yang ditugaskan untuk membentuk sebuah kerajaan pusat di situ.

2 Perhubungan 'patron - client' ialah:

"an exchange relationship between roles - may be defined as a special case of dyadic (two persons) ties involving a largely instrumental in which an individual of higher socio-economic status (patron) uses his own influence and resources to provide protection or benefits, or both for a person of lower status (client) who, for his part, reciprocates by offering general support and assistance, including personal services"

- James Scott, "Patron - Client Politics and Political Change in Southeast Asia"; American Political Science Review, Vol. 66, March 1972, University of Wisconsin, Madison.

Menurut Margaret Roff (1974, 34), penyerapan masuk ketua-ketua tempatan berlaku kerana BNBCC berpendapat bahawa itu adalah cara yang paling berkesan untuk memastikan pentadbiran mereka berjalan dengan licin tanpa menggunakan wang yang banyak dan dengan penglibatan pegawai barat yang terbatas.

Sebenarnya tidak banyak yang diketahui mengenai zaman pentadbiran BNBCC kerana mereka dengan bijaknya telah menyimpan (atau memusnahkan) kebanyakan daripada dokumen-dokumen mereka. Menurut Margaret Roff (1974, 33), selepas tamat pentadbiran BNBCC, seorang ahli sarjana sejarah Australia yang menulis tentang BNBCC telah menulis:

"little known but very credible history , a sixty year rule that produced from warring and poverty -stricken anarchy a peaceful and contented people and an ever-expanding economy."

Oleh yang demikian apa yang ada adalah senarai tentang apa yang telah dilakukan oleh BNBCC atau apa yang telah cuba dilakukan oleh mereka dan bukannya satu analisa menyeluruh tentang kesan-kesan yang ditinggalkan secara sengaja oleh tindakan-tindakan BNBCC terhadap cara hidup tradisional masyarakat tempatan di bawah pentadbiran BNBCC.

Bagaimanapun, apa yang nyata ialah BNBCC telah membawa satu perubahan kepada wilayah ini di mana satu corak pentadbiran

berpusat telah diwujudkan. Golongan pentadbiran daerah seperti penghulu dan ketua kampung telah diberi pengiktirafan oleh BNCC. Ini termasuk pembayaran gaji tetap untuk mereka. Boleh dikatakan bahawa BNCC telah berjaya mengubah kedudukan sosio-politik Sabah dari satu corak yang tiada pemusatan kuasa kepada satu sistem yang lebih bertumpu pada satu pusat untuk menyelaraskan pentadbiran semua kawasan.

Margaret Roff (1974, 34) telah menerangkan bagaimana BNCC telah memperkenalkan gelaran OKK (Orang Kaya-Kaya) kepada ketua-ketua tempatan (yang berketurunan Melayu asli). OKK dianggap bertanggungjawab terhadap semua perlakuan yang berlaku di kampungnya. Kalau timbul rasa tidak puashati di kalangan rakyat, merekalah yang meredakan keadaan. Sekiranya ada masalah, merekalah yang mencari penyelesaiannya dan sekiranya berlaku jenayah, merekalah yang akan mengenalpasti orang-orang yang bertanggungjawab. Mereka dibayar gaji yang dinilai berdasarkan saiz kawasan di bawah penjagaan mereka. Dari semasa ke semasa, ketua-ketua kampung akan berkumpul untuk membincangkan masalah berbangkit. Seterusnya, ini telah membawa kepada penubuhan Mahkamah Tempatan yang mengendalikan pembicaraan untuk jenayah-jenayah tempatan kecuali yang terlalu serius. Hukuman-hukuman yang dijatuhkan adalah di atas budi bicara penguasa tempatan yang adalah selaras dengan hukum-hukum tradisi mereka.

Kemudiannya, pada tahun 1883, BNCC telah menubuhkan "Advisory Council". Tugasnya adalah untuk menasihatkan Governor mengenai hal-hal tempatan. Pada mulanya, majlis ini mengandungi

lima orang ahli terlantik dan seorang ahli dilantik. Pada tahun 1912, bilangan ini telah meningkat kepada tujuh ahli terlantik dan empat ahli dilantik. Kesemua ahli dilantik dipilih dari ketua-ketua kampung, penghulu dan ketua sukukaum-sukukaum yang terdapat di Sabah.

Pada 15hb Julai, 1946, Pentadbiran tentera British telah menyerahkan Sabah kepada Kerajaan British di mana kini, Sabah menjadi koloni British. Selari dengan peralihan kuasa itu, beberapa perubahan telah berlaku. Pada 17hb Oktober, 1950, Advisory Council telah ditukar menjadi Legislative Council atau Dewan Perundangan. British juga telah membentuk satu majlis baru iaitu 'Executive Council' atau Majlis Mesyuarat Kerja. Kedua-dua majlis ini mempunyai kerusi-kerusi yang dikhaskan untuk ahli-ahli dilantik dan pemilihan ahli-ahli dilantik adalah sama seperti mana yang diamalkan oleh BNBCC dahulu. Pada tahun 1950, terdapat

1 Selepas Perang Dunia Kedua, Sabah telah diletakkan di bawah pentadbiran tentera British. Pada 15hb Julai, 1946, barulah Sabah diserahkan kepada kerajaan British. Penduduk Sabah tidak membantah peralihan kuasa tersebut. Ini disebabkan BNBCC dan kerajaan British tidak mempunyai banyak perbezaan. Apa yang berbeza hanyalah kedudukan institusi tersebut, di mana BNBCC menjalankan pentadbiran tanpa bantuan dari kerajaan British. Ini membawa kepada faktor peralihan kuasa tersebut, iaitu BNBCC tidak mampu memperbaiki kerosakan yang dialami oleh Sabah akibat Perang Dunia Kedua.

sepuluh ahli dilantik di Dewan Perundangan dan empat orang ahli dilantik di Majlis Mesyuarat Kerja.

Perlantikan ahli-ahli dilantik dapat dilihat sebagai satu kesempatan yang diberikan kepada pemimpin-pemimpin tempatan untuk bergiat dan mencari pengalaman dalam soal-soal pentadbiran negara, di mana ianya merupakan satu pengalaman yang penting dan berguna dalam menyediakan mereka ke arah kemerdekaan.

2.3.0 Pembentukan Parti-parti Politik

Sebagaimana yang telah dinyatakan oleh Lamri Ali dalam thesisnya yang bertajuk "The Political Elites in Sabah" (1976, 31), kemerdekaan Sabah tidak pernah dituntut oleh rakyatnya. Tidak terdapat gerakan politik yang berusaha untuk mengusir keluar kerajaan kolonial. Malah, kemerdekaan Sabah sebenarnya adalah hasil dari pengunduran British dari kawasan-kawasan jajahannya di Timur.

Oleh yang demikian, soalan yang menjadi tumpuan British semasa memikirkan tentang kemerdekaan Sabah bukannya samada untuk memberi atau tidak kemerdekaan kepada rakyat Sabah tetapi yang menjadi persoalannya ialah bagaimanakah caranya untuk memberi kemerdekaan dan kepada siapakah kuasa politik itu harus diserahkan.

Menurut Margaret Roff (1972 : 51), Perdana Menteri Malaya iaitu Tengku Abdul Rahman telah membuat pernyataan rasmi pada 27hb Mei, 1961, mengenai pembentukan Malaysia yang akan melibatkan Malaya, Brunei, Singapura, Sabah dan Sarawak. Sebenarnya, Singapura telah lama berminat untuk menjadi sebahagian dari Malaya tetapi akibat dari pergabungan kedua-dua negara itu yang akan mengimbangkan peratus penduduk Melayu dan Cina, telah kurang menyenangkan hati pemimpin-pemimpin Melayu Malaya khasnya dan keseluruhan penduduk Melayu pada amnya. Dengan itu, Brunei, Sabah dan Sarawak di'jemput' untuk menjadi sebahagian dari Malaysia untuk menyelesaikan masalah tersebut. Diharapkan penduduk Melayu dan lain-lain bumiputera di negara-negara tersebut dapat memberi perbezaan yang ketara di antara golongan Cina dengan Melayu dan lain-lain bumiputera.

Soal gabungan Sabah dalam Malaysia telah menimbulkan reaksi yang pelbagai di kalangan rakyat. Ada yang merasa marah kerana pendapat mereka mengenai soal tersebut tidak langsung dipertimbangkan. Secara amnya, bolehlah dikatakan bahawa golongan bumiputera bukan Melayu tidak menyambut soal pergabungan tersebut yang mereka nilaikan adalah sama sahaja, iaitu mereka akan menjadi koloni kepada Malaya, di bawah pentadbiran orang Melayu. Mereka takut kalau-kalau segala urusan pentadbiran yang sedemikian akan mengeneipkan kepentingan mereka sebagai penduduk asal Sabah dan keutamaan akan diberikan kepada golongan Melayu / Islam. Golongan Cina pula takut kalau-kalau mereka tidak akan mendapat tempat langsung melalui pembentukan Malaysia. Sementara itu, golongan

Melayu / Islam pula tidak menghadapi apa-apa masalah. Malah, mereka menyokong kepada pergabungan tersebut.

Semasa soal pembentukan Malaysia ditimbulkan, tidak terdapat satu pun parti politik di Sabah. Malah, mengikut Margaret Roff (1974 : 52), Gordon P. Means, Malaysian Politics (New York University Press, New York, 1970 : 373) iaitu seorang peninjau akademik telah berkata bahawa:

"politically Sabah was the most retarded of the states."

Tetapi selepas pengumuman oleh Tengku Abdul Rahman pada tahun 1961¹ dan menjelang pilihanraya Sabah yang pertama pada tahun 1962, beberapa buah parti politik telah ditubuhkan yang masing-masing mempunyai pandangan yang berbeza mengenai isu pembentukan Malaysia yang melibatkan Sabah, yang masing-masing berbeza dari segi komunalisma yang diamalkan.

Buat pertama kalinya, setiap kaum di Sabah merasa bertanggungjawab, kalau tidakpun untuk menyuarakan pendapat dalam menentukan masa depan Sabah yang secara langsungnya melibatkan mereka.

1 Menurut Margaret Roff (1974 : 53), pilihanraya tersebut adalah "Sabah's first election to District Councils".

2.3.1 UNKO - United National Kadazan Organization

UNKO merupakan parti yang pertama ditubuhkan di Sabah. Ianya telah dirasmikan pada bulan Ogos, 1961. Ia merupakan sebuah parti komunal yang ditubuhkan untuk mewakili kepentingan kaum Kadazan. Pengasas UNKO yang juga selaku presidennya yang pertama ialah ¹ Donald Stephens, seorang hartawan kayu balak yang berpengaruh yang juga merupakan editor untuk suratkhbar North Borneo News dan Sabah Times. Setiausaha UNKO ialah Peter Mojuntin, ² seorang pemimpin yang terkenal di daerah Penampang.

-
- 1 Donald Stephens dilahirkan di Kudat pada tahun 1920 kepada Jules Stephens, seorang 'Australian' yang beragama Kristian dan beribukan seorang Kadazan. Beliau kemudiannya telah memeluk agama Islam dan dikenali sebagai Tun Fuad Stephen. Beliau merupakan seorang pemimpin Kadazan yang amat dihormati dan disanjung tinggi oleh kaumnya. Mereka telah menggelarkan beliau sebagai 'Huguan Siou' atau 'Great Leader or Chief', satu penghormatan tertinggi untuk komuniti Kadazan.
 - 2 Peter Mojuntin dilahirkan pada tahun 1939 di Penampang. Beliau merupakan seorang pemimpin yang terkenal di tempat lahirnya. Beliau memegang jawatan 'Secretary-General' UNKO dari awal pertubuhannya lagi.

Stephens telah menjadi ahli dilantik dalam Dewan Perundangan semenjak tahun 1950 lagi. Menurut Margaret Roff (1974 : 54), dalam masa tersebut, beliau telah menggunakan suratkhabar-suratkhabar beliau dan kedudukan beliau dalam Dewan Perundangan dalam usaha beliau untuk menyatukan bumiputera bukan Islam di Sabah. Menurut Margaret Roff (1974 : 54), Stephens telah bertanggungjawab dalam menukarkan nama negeri secara rasminya dari North Borneo kepada Sabah. Beliau jugalah yang mempopularkan istilah 'Kadazan' untuk menggantikan istilah 'Dusun' yang beliau percaya adalah ciptaan pemerintah. Dalam sebuah rencananya yang bertajuk "Dusun or Kadazan" yang diterbitkan dalam akhbar North Borneo News dan Sabah Times (23-11-62), beliau telah berkata:

"the more forward looking and better educated Kadazans are beginning to feel that the government prefers not to encourage the use of the name Kadazan because the word is beginning to take shape as the unifying influence among the so-called Dusun people."

Bagaimanapun, akan dilihat nanti bagaimana ianya juga telah menyebabkan tindakbalas yang sebaliknya dari beberapa pihak yang dikatakan oleh Stephens sebagai 'so-called Dusun' itu.

Maka, dengan itu dapatlah dilihat bahawa pada awal pertubuhannya, UNKO merupakan sebuah parti komunal Kadazan di mana keahliannya terbatas kepada kaum Kadazan semata. Ini mungkin

adalah kesan dari penghasilan pertubuhan parti tersebut yang berakar umbikan Persatuan Kadazan. Satu lagi sebab yang mungkin adalah kerana Stephens telah membuat spekulasi terhadap jumlah penduduk Kadazan (yang didapati merupakan kaum terbesar di Sabah ketika itu, iaitu lebih kurang 30% dari jumlah keseluruhan penduduk Sabah) dan terhadap kemampuan mereka untuk mewujudkan sebuah parti politik yang dominan di Sabah. Dalam keadaan yang sedemikian, UNKO sebagai parti yang mewakili majoriti penduduk Sabah, sudah pasti akan menjadi parti yang dominan dalam sebarang kerajaan gabungan dan kalau tidakpun, ianya akan menjadi pembangkang yang amat berkesan. Namun, oleh kerana tidak adanya persefahaman antara cita-cita beliau dengan 'Dusun people' maka telah berlakulah beberapa bantahan dari mereka dan dengan itu gabungan seluruh kaum Kadazan tidak dapat diwujudkan.

Pada mulanya, Stephens dan UNKO sama sekali tidak menyokong isu penyatuan Sabah dalam pembentukan Malaysia. Ini terutama sekali disebabkan kerana takut gabungan tersebut akan menjadikan Sabah sebagai koloni kepada Malaya. Stephens berpendapat, kemerdekaan dalam bentuk apa sekalipun hanya akan menguntungkan kaum Cina di mana mereka mempunyai kelebihan dari segi pendidikan yang akan membolehkan mereka mendominasi birokrasi sebagaimana mereka telah mendominasi ekonomi. Cuma dengan bantuan British yang mengamalkan sifat 'neutral', telah membantu atau membolehkan kaum bumiputera di Sabah untuk memajukan diri mereka dari segi pendidikan yang akan menjamin masa depan mereka di negara mereka sendiri.

Bagaimanapun, pada November 1961, Stephens dan enam lagi ahli 'Executive' UNKO telah melawat Malaya sebagai tetamu kerajaan Malaya dan mereka telah pulang ke Sabah dengan hati yang terbuka terhadap isu Malaysia itu.

2.3.2 USNO - United Sabah National Organization atau Pertubuhan Kebangsaan Sabah Bersatu

Berikutnya, parti yang wujud ialah USNO yang lahir pada 23hb Disember, 1961 di bawah pengasasan Tun Datu Mustapha bin Datu Harun, seorang bangsa Suluk yang lahir pada 1hb Ogos 1918 di Limau-Limauan. Beliau merupakan seorang yang amat berwibawa dan kerap kali dikatakan sebagai seorang pemimpin yang 'charismatic' walaupun beliau tidak mempunyai sebarang pendidikan formal.

Perlembagaan parti ini menyatakan bahawa ianya adalah sebuah parti untuk semua kaum bumiputera. Walaupun demikian, dari awal lagi, sokongan untuk USNO datangnya dari penduduk yang beragama Islam. Menurut Margaret Roff, (1974 : 57), taktik yang digunakan oleh Tun Mustapha, yang juga dikenali sebagai 'Bapa Kemerdekaan Sabah', di mana beliau telah mengumumkan bahawa USNO adalah sebuah parti untuk semua kaum bumiputera telah memberikan USNO:

"a potential basis of support than had Stephens with UNKO."

Ini, terutamanya benar untuk sukukaum-sukukaum kecil, yang enggan menerima nama 'Kadazan' yang dipopularkan oleh Stephens, terutamanya jika sukukaum itu mengamalkan agama Islam. Di mana sukukaum yang sama telah gagal untuk menyatukan mereka asas keagamaan yang sama telah berjaya.

Isu pembentukan Malaysia telah disambut dengan tangan terbuka oleh USNO. Menurut Tun Mustapha, gabungan ini akan memberi peluang kepada Sabah untuk memastikan kemajuan dalam bidang ekonomi dan kestabilan politik serta dapat menghalang perkembangan pengaruh komunis. Beliau juga menyarankan bahawa Sabah seperti Malaya harus menggunakan Bahasa Melayu sebagai bahasa rasminya dan menjadikan agama Islam sebagai agama rasminya.

USNO merupakan sebuah parti yang berasaskan kepada populasi Islam tanpa mengeneipkan kaum bukan Islam. Dari segi pengiraan jumlah, UNKO kalah kerana menurut banci 1960, populasi Islam melebihi Kadazan seramai 890 orang. Ini terutamanya benar kerana pertalian keagamaan sama seperti pertalian perkauman dapat mempengaruhi sokongan rakyat.

2.3.3 Parti-parti Politik Cina

Sebagaimana yang dapat diperhatikan bahawa parti-parti politik yang ada setakat ini adalah samada untuk kaum Kadazan atau semua kaum Bumiputera, di mana ianya jelas menyingkirkan kaum Cina.

Dengan yang demikian, tidaklah hairan kalau pada tahun 1962, dua buah parti politik Cina telah ditubuhkan di dua kawasan yang berlainan iaitu United Party di Sandakan yang diasaskan oleh Khoo Siak Chew¹ dan Democratic Party yang berpusat di Jesselton, diasaskan Peter Chin.

Masyarakat Cina secara amnya tidak menyokong kepada pembentukan Malaysia. Menurut Margaret Roff (1974 : 61):

"Part, at least of their hostility to Malaysia was that it would mean 'politics', and 'politics' would mean native participation and power."

United Party di bawah pimpinan Khoo Siak Chew merupakan sebuah parti untuk semua kaum (multiracial party). Secara amnya, menurut Margaret Roff (1974 : 61) ianya di bawah pengelolaan ahli-ahli perniagaan Hakka dan Teochew yang telah maju dan kaya yang berpendidikan Inggeris.

Secara bandingan, Democratic Party di bawah Peter Chin pula, mewakili peniaga-peniaga yang lebih kecil dan di kalangan pemimpin-pemimpinnya terdapat yang berpendidikan Inggeris mahupun yang berpendidikan Cina.

¹ Jesselton merupakan nama lama bagi Kota Kinabalu.

Semasa isu pembentukan Malaysia masih diperdebatkan lagi, kedua-dua parti politik ini telah mengaku bahawa ianya terbuka untuk semua kaum tetapi menjelang pilihanraya pertama ke District Council pada tahun 1962, United Party dan Democratic Party telah bersatu di bawah nama Borneo Utara National Party (BUNAP) yang mana adalah menjadi tujuan mereka untuk mewakili rakyat Cina di Sabah. Selari dengan penukaran nama negeri dari Borneo Utara kepada Sabah maka BUNAP telah menukarkan namanya kepada Sabah National Party (SNAP) yang pada masa ini dikenali sebagai Sabah Chinese Association (SCA). (Maka, supaya kekeliruan tidak timbul, dalam perbincangan seterusnya ianya akan dikenali sebagai SCA sahaja.) Presiden pertamanya ialah Khoo Siak Chew dan timbalannya ialah Pang Tet Tshing dari Jesselton.

2.3.4 Pasok Momogun Organization

Asas penubuhan parti ini dikatakan adalah kerana membantah generalisasi yang dibuat oleh UNKO bilamana menukarkan nama seluruh komuniti tersebut kepada Kadazan. Kebanyakan dari mereka ini adalah dari kawasan Keningau dan Tenom. Kebanyakan dari mereka adalah animist dari keturunan Murut, Kwijau, Idaan dan Lun Dayeh. Lantaran dari itu, maka lahirlah Pasok Momogun Organization pada January, 1962 di bawah naungan G. S. Sundang dan abangnya, Orang Kaya Sodomon dari Keningau.

Selain dari faktor generalisasi Kadazan, mereka juga merasa curiga terhadap UNKO yang pemimpin-pemimpinnya adalah dari Pantai

Barat dan mereka lebih berpendidikan. Mereka merasakan bahawa UNKO ingin mendominasi kepimpinan mereka terhadap keseluruhan populasi Kadazan. Ini bolehlah dikaitkan dengan keadaan kekurangan komunikasi antara Pantai Barat yang lebih membangun dengan kawasan pedalaman akibat dari kemunduran perhubungan sosial terutamanya dari segi infrastruktur. Keadaan semulajadi Sabah yang bergunung-ganang menyebabkan komunikasi sukar dan dengan demikian telah mengasingkan kaum Kadazan di Pantai Barat dan yang berada di pedalaman. Akibatnya, bukan sahaja perhubungan sehari-harian tidak boleh wujud tetapi penyaluran dan penukaran idea serta pendapat juga turut terjejas. Bersama-sama itu, kempen-kempen dan pengembangan kesedaran politik juga terjejas dan ini telah mengakibatkan ada yang bersikap ekstrim atau konservatif. Kecurigaan mereka bertambah kukuh kerana kebanyakan pemimpin-pemimpin UNKO berasal dari Pantai Barat. Selain daripada itu, menurut Juliana Situn dalam tesisnya yang bertajuk "Sabah : The Style of Political Leadership" (1978 : 23) megatakan bahawa:

"...in the late 1950s and early 1960s, the Kadazans in the coastal areas being the first ones to experience western impact, felt an air of superiority to the other fellow Kadazans living in remote and less accessible inland districts."

Walaupun terdapat perbezaan dan perselisihan di antara mereka tetapi selepas Sabah mencapai kemerdekaannya melalui pembentukan Malaysia iaitu pada 14hb Jun, 1964, Pasok Momogun

Organization dan UNKO telah mencapai satu pemuafakatan di mana kedua-duanya telah bergabung dan mewujudkan satu parti baru yang dikenali sebagai United Pasok Momogun Kadazan Organization (UPKO). Menurut Juliana Situn (1978 : 24):

3.1.0 Pengenalan

"This was partly due to overtures and machinations of the other parties and the unwelcome prospect of being isolated and jeopardized in educational and economic advancement."

Menurut Margaret Roff (1974 : 60):

"Along with the change of name, indicating perhaps a dilution of 'Kadazan Nationalism', went a change in the party's constitution which was to have a number of unforeseen repercussions : membership was opened to people of all races, and UPKO pledged itself to the pursuit of non-communal politics."

BAB 3 : KE ARAH PEMERINTAHAN SENDIRI

3.1.0 Pengenalan

Setelah selesainya isu pembentukan Malaysia, maka bermulalah era baru untuk rakyat Sabah. Kalau dulu mereka sama sekali tidak terlibat dalam hal-hal pemerintahan di mana kuasa terletak di tangan penjajah, tetapi kini mereka mempunyai hak untuk memilih dan merekalah yang bakal menentukan pemerintah. Tetapi sayang, ramai yang tidak tahu akan erti ini semua. Tidak ada mana-mana pihak yang bersalah kerana ini merupakan satu perubahan mendadak dan memanglah sukar bagi rakyat Sabah untuk menyedari ataupun untuk memainkan peranan baru mereka.

Walau bagaimanapun, menjelangny¹ pilihanraya yang pertama di Sabah, keadaan tenang sahaja kerana semua parti politik yang ada telah bergabung membentuk Sabah Alliance atau Perikatan Sabah²

1 Pilihanraya pertama di Sabah adalah di peringkat 'Council'. Untuk keterangan yang lebih lanjut, sila rujuk Yahaya Ismail, "Berjaya di Tengah-tengah Politik Malaysia", (1978 : 9-10).

2 Perikatan Sabah adalah gabungan USNO, UPKO, SCA dan SIC. Selepas ini, ianya akan ditulis sebagai Perikatan sahaja.

dan telah bersetuju dengan pembahagian kerusi. Dengan yang demikian, tidak ada persaingan antara parti-parti politik yang juga bermakna tidak adanya parti pembangkang. Menurut Margaret Roff dalam bukunya, "The Politics of Belonging", (1974 : 91-92):

"Sabah entered Malaysia, therefore, in August 1963, with no opposition in either the State Legislative Assembly or the Federal Parliament, and only a handful of independent members outside the Sabah Alliance scattered throughout the District Councils."

Dalam pilihanraya peringkat lokal pada tahun 1964, USNO telah mendapat 15 kerusi, UPKO mendapat 12, SCA mendapat 9 dan ¹SIC mendapat satu kerusi. Walaupun jelas bahawa USNO telah mendapat undi majoriti tetapi dipersetujui bahawa Stephens akan ²dilantik sebagai Ketua Menteri Sabah yang pertama dan Mustapha pula sebagai Yang di Pertua Negeri.

1 SIC adalah singkatan untuk Sabah Indian Congress, yang tidak akan diberikan banyak tumpuan kerana peranannya yang kurang menonjol sebagai sebuah parti.

2 Menurut Margaret Roff (1974 : 92), perlantikan Stephens sebagai Ketua Menteri Sabah adalah sebahagian besarnya atas desakan British.

Tun Mustapha ternyata tidak menyukainya apabila beliau mendapati bahawa kuasa sebenarnya terletak di tangan Ketua Menteri dan bukannya di tangan Yang di Pertua Negeri. Berlakulah konflik di antara beliau dengan Stephens dan konflik antara kedua-dua pemimpin ini sampai ke puncaknya pada tahun 1964 bilamana kerajaan pusat telah campurtangan. Sebagai penyelesaiannya, Stephens telah dihantar ke Kuala Lumpur, Mustapha kekal sebagai Yang di Pertua Negeri dan Peter Lo dari Singapura telah menjadi Yang di Pertua Negeri.

- 1 Apa yang berlaku ialah Mustapha sebagai Yang di Pertua Negeri enggan meluluskan percalonan John Dusing sebagai Setiausaha Negeri seperti yang dicadangkan oleh Stephens. Sepatutnya Yang di Pertua Negeri tidak melibatkan diri secara langsung dalam soal politik tetapi Mustapha telah campurtangan dan kerajaan pusat telah menyebelahi Mustapha dalam hal ini. Untuk keterangan yang lebih lanjut, rujuk Margaret Roff, "Politics of Belonging" (1974 : 95).
- 2 Sebagai Menteri Persekutuan untuk Hal-Ehwal Negeri Sabah.
- 3 Sebenarnya Mustapha inginkan jawatan Ketua Menteri.
- 4 Peter Lo Su Yin dilahirkan di Sandakan pada tahun 1923. Seorang graduan dari Universiti Victoria di Wellington, New Zealand, dalam undang-undang. Beliau telah menjadi peguam di Sandakan pada tahun 1961 dan telah menjadi ahli dilantik di dalam Dewan Perundangan pada tahun 1962.

SCA menggantikan Stephens sebagai Ketua Menteri Sabah. Bagaimanapun, penyelesaian ini adalah untuk sementara sahaja di mana semua pihak sedar bahawa konflik Mustapha-Stephens bererti juga konflik USNO-UPKO. Maka satu-satunya jalan penyelesaian ialah melalui pilihanraya¹.

Penyelesaian sementara ini tidak berjalan dengan lancar sebagaimana yang telah diharapkan. Pada bulan Ogos, 1965, Singapura telah menarik diri dari Malaysia. Keputusan Singapura untuk keluar dari Malaysia telah meninggalkan kesannya kepada Stephens, sebagaimana menurut Margaret Roff (1974 : 97):

"...in the event caused UPKO in general, and Stephens in particular (although he was a Federal Minister he had not been consulted or even informed, prior to the public announcement) considerable disquiet. To the prevailing wisdom of the Kuala Lumpur Alliance which had it that parties must be communally organized, with cooperation and compromise being worked out by elites in private, rather than by the mass publicly (a system I have elsewhere described as 'democracy in camera'), Lee Kuan Yew had offered the challenge of an ideologically based party and a belief that a

1. Pilihanraya yang dimaksudkan ialah pilihanraya 1967.

'Malaysian Malaysia' must be predicted on equality of all groups (and their languages) and that the constitutionally accorded 'special position' of the Malays and the natives of Borneo was inimical to a united nation and a functioning democracy.

As Stephens came more and more to feel that the Federal Government (and particularly the United Malays National Organization, UMNO) was unduly favouring Mustapha and the Muslim Natives of Sabah, do too did he become increasingly interested ideologically in the possibility of specifically non-communal politics. Feeling slighted at not being consulted on Singapore's ejection ... Stephens resigned his Federal Ministership and returned to Sabah, announcing that UPKO would contest the elections, when they came, as a multi-racial social democratic party."

Keputusan Stephens untuk mengubah UPKO dari sebuah parti bumiputera kepada sebuah parti 'multi-racial' memberikan rakyat Sabah alternatif dalam memilih parti pemerintah. USNO merasa terancam dengan perubahan UPKO kerana takut kalau-kalau UPKO akan berjaya mendapat undi majoriti. Kedudukan UPKO sebagai parti 'multi-racial' memberikannya peluang yang lebih besar untuk mencapai kemenangan dari lain-lain parti yang rata-rata merupakan

parti-parti komunal. Selain daripada itu, keadaan di dalam USNO sendiri tidak berapa aman. Menurut Margaret Roff (1974 : 97), perbalahan berlaku di antara sukuk kaum Bajau dan Sulu di mana kaum Bajau merasakan Sulu terlalu dominan dalam USNO. Terdapat juga penentangan dari golongan ulama yang merasakan Mustapha telah melupakan asas-asas keagamaan Islam yang merupakan perjuangan USNO di awal pertubuhannya.

SCA juga menghadapi masalah yang berpunca dari generasi mudanya. Menurut Margaret Roff (1974 : 96):

"...younger, better educated men wished to replace older, wealthier ones as spokesmen for their community..."

Dalam keadaan sedemikian, kerajaan pusat meramalkan bahawa UPKO dengan konsep 'multi-racial'nya yang mempunyai potensi yang baik untuk mendapat undi majoriti, akan mengikut jejak langkah Singapura untuk menarik diri dari Malaysia. Jika ini berlaku, Sarawak berkemungkinan besar akan menyusul dan sekiranya ini terjadi maka sebagaimana menurut Bruce Ross-Larson (1976 : 17):

"A link-up between Sabah and Singapore probably would have been a blow to the nation, and Sarawak probably would have followed suit. Moreover, the disintegration of Malaysia, the brainchild of the Tengku, would have damaged him politically."

Dengan itu, kerajaan pusat berusaha untuk menghalang perkembangan UPKO sebagai sebuah parti 'multi-racial'. Kerajaan pusat mencari seorang tokoh yang boleh memberi tentangan kepada Stephens. Mustapha merupakan satu-satunya ahli politik di Sabah yang dijangkakan dapat memberikan tentangan kepada Stephens, maka dengan itu, beliau telah diberi galakan dan perangsang oleh kerajaan pusat untuk berusaha mengalahkan UPKO dalam pilihan-¹raya yang akan menjelang tiba itu.

Campurtangan dari pihak kerajaan pusat telah dikritik oleh Stephens dan ditafsirkan oleh beliau sebagai pilih kasih dan juga bagaimana kerajaan pusat yang sepatutnya bersikap neutral telah berat sebelah kepada USNO. Berhubung dengan perkara ini, Stephens telah menulis dalam suratkhabarnya, Sabah Times, keluaran 30hb November, 1965:

"The Alliance leaders should study carefully the reasons for the sickness in the Alliance.

It is clear that one of the reasons is the fear among the UPKO members that their rival, USNO, which has been shown many favours by the UMNO, such as having the political officers trained at UMNO headquarters in Kuala Lumpur, and having many of their members invited to

1 Pilihanraya peringkat negeri 1967.

visit Malaya - is looking to Kuala Lumpur, and that USNO is no longer directed by leaders in Sabah but by the UMNO headquarters in Kuala Lumpur."

Konsep 'multi-racial' yang dilaung-laungkan oleh Stephens bagi pihak UPKO mula menaikkan kemarahan USNO dan SCA. Kedua-dua parti takut kalau-kalau ahli-ahli mereka akan 'melompat' ke UPKO. Oleh yang demikian, USNO / SCA telah membuat kata sepakat dengan memberi kata dua kepada UPKO untuk mengubah konsep 'multi-racial'nya ataupun keluar dari Perikatan. Pada 8hb Disember, 1966, UPKO telah kembali menjadi sebuah parti bumiputera. Sebab mengapa Stephens bertindak sedemikian tidak jelas. Pengkaji berpendapat, Stephens kurang yakin ia akan dapat menandingi Perikatan, oleh itu beliau mengikut kehendak USNO / SCA agar tetap kekal dalam Perikatan yang sekurang-kurangnya akan menjamin kedudukan politiknya.

Ini bererti nampaknya Sabah sekali lagi akan menghadapi pilihanraya tanpa adanya parti pembangkang. Menurut Margaret Roff (1974 : 100), Stephens telah menemui Mustapha beberapa kali untuk memujuk beliau untuk membentuk sebuah sahaja parti bumiputera yang sudah pasti tidak akan dapat ditentang oleh mana-mana parti yang lain. Beliau bukan sahaja menawarkan gabungan USNO - UPKO, tetapi beliau menawarkan pembubaran UPKO sekiranya Mustapha bersetuju untuk menerima semua ahli UPKO yang ingin memasuki USNO. Mustapha ternyata tertarik dengan tawaran tersebut tetapi beliau menolak atas dua alasan. Pertama, beliau yakin bahawa USNO akan dapat

memenangi lebih banyak undi daripada UPKO dan kemenangan yang sedemikian akan lebih menonjol dan dengan demikian keutuhan USNO akan lebih terjamin. Kedua, Mustapha dan USNO takut kalau-kalau kemasukan ahli-ahli UPKO terutamanya Stephens, Mojuntin dan Herman Luping¹ akan mengugat kepimpinan di dalam USNO, dan akan merebut pucuk pimpinan USNO. Dengan yang demikian, USNO tetap USNO dan UPKO tetap UPKO.

Sebagaimana lumrahnya, parti-parti dalam Perikatan mula berbincang tentang pembahagian kerusi di dalam pilihanraya yang akan berlangsung tidak lama lagi. Pendeknya, mereka tidak dapat mencapai kata sepakat tentang isu tersebut. Dengan itu berlaku 'friendly contests' antara parti-parti dalam Perikatan. Menurut Margaret Roff (1974 : 101):

"So, in Sabah's first direct elections to the State Legislative Assembly (in May 1967), as in her first District Council elections more than four years earlier, the two largest parties, while remaining members of the Sabah Alliance, fought against each other for votes

1 Herman James Luping dilahirkan di Penampang pada tahun 1937. Beliau seorang graduan dari Universiti Victoria, Wellington, New Zealand. Pada tahun 1966, beliau menjadi 'editor' untuk akhbar 'Sabah Times'. Pada tahun 1967, beliau menjadi seorang ahli Dewan Perundangan Negeri.

parties and seats." Untuk rakyat, semua hanya, apalah yang ada pada undi? Maka
Jadi walaupun pada teorinya tidak ada parti pembangkang
kerana semua parti yang ada bergabung di bawah Perikatan, tetapi
pada hakikatnya, pertempuran yang sengit telah berlaku. 'Friendly
contests' yang berlangsung jauh dari 'friendly'.

Masing-masing parti cuba memenangi hati rakyat. Dengan yang
demikian, berbagai taktik digunakan untuk memancing undi. Tiga
perkara menjadi tumpuan utama untuk mencapai tujuan tersebut.
Pertama, isu perkauman dan agama begitu lantang disuarakan,
sebagaimana menurut Margaret Roff (1974 : 35):

"With race and religion the principle of the
campaign, it is not surprising that
electioneering frequently degenerate in
unashamed name calling and ill disguised
stocking of flames of communal enmity."

(1974 : 103):

"It was in the interior, where USNO / UPKO
rivalry was most intense and the voters least
sophisticated that the campaigns were most
openly conducted along racial and religious
lines."

Kedua, wang menjadi sumber untuk menjamin 'sokongan' di mana

parti-parti politik berusaha untuk 'membeli' undi daripada rakyat. Untuk rakyat, secara amnya, apalah yang ada pada undi? Mereka tidak faham dan kurang pasti tentang makna sebenarnya undi! Oleh yang demikian, apabila mereka dihulurkan wang sebagai ganti untuk undi, mereka telah menerima dengan senang hati. Wang adalah sesuatu yang mereka sudah faham dan sudah pasti akan kegunaannya. Bruce Ross-Larson telah mengulas tentang perkara ini (1976 : 70):

"Support had to be enlisted and votes had to be assured. Given the lack of sophistication of the electorate and the absence of clear-cut issues...UPKO was known to be travelling around with packages of fresh currency notes... When it became apparent that voters were interested only in filling their pockets and were persuaded by political reasonings, Syed Kechik¹ was left with no choice but to do the same..."

-
- 1 Syed Kechik bin Syed Mohammad dilahirkan di Alor Star. Beliau menjejak kaki di Sabah pada 6hb Oktober 1965. Beliau dihantar ke Sabah oleh kerajaan pusat untuk membantu Mustapha dalam hal-hal pentadbiran. Untuk mendapat keterangan lebih lanjut tentang beliau, sila rujuk buku "Politics of Federalism" karangan Bruce Ross-Larson (1976) dan juga buku "Berjaya di Tengah-tengah Politik Malaysia", karangan Yahaya Ismail (1978 : Bab 4).

Akhir sekali ialah peranan yang dimainkan oleh suratkhabar. Setiap parti mempunyai suratkhabar yang tersendiri untuk melaungkan slogan dan perjuangan masing-masing. Di dalam akhbar-akhbar ini juga dimuatkan kecaman-kecaman terhadap personaliti-personaliti calon yang bertanding dan juga terhadap parti yang diwakili oleh calon tersebut. Bruce Ross-Larson mengulas tentang hal ini (1976 : 72-73):

"In all this, newspapers assumed an alarming, if almost comic importance. Stephens' paper, the Sabah Times, was blatantly pro-UPKO, and Tun Mustapha's paper, the Kinabalu Times, was blatantly pro-USNO. The bulk of the Chinese language papers were clearly supporting either UPKO or the independents. And even the presumably neutral papers were non-partisan not because of any idealistic considerations but because they were holding out for payments from the highest bidder. The papers became vehicles for carrying the stances, allegations and counter-allegations of their favoured candidates, frequently over-stepping their bounds. Rather than carrying news, they became prime media for attacking the opposing parties and personalities."

Secara tidak langsung ini juga menggambarkan bagaimana kekayaan dapat menyumbang kepada pengawalan atau penguasaan

terhadap akhbar yang boleh digunakan untuk kepentingan sesebuah parti politik atau seseorang calon yang bertanding.

Walau bagaimanapun, USNO jelas selangkah lebih ke depan dari UPKO kerana ia mendapat bantuan daripada UMNO. Dalam bukunya "Berjaya di Tengah-tengah Politik Malaysia" 1978 : 23), Yahaya Ismail telah menulis:

"Menurut Sulaiman Alias Datuk Patinggi Haji Abdul Rahman Yaacob yang pada masa itu menjadi Menteri Muda di Kementerian Keadilan yang beliau sendiri telah diminta oleh Tengku dan Allahyarham Tun Razak memperkemaskan organisasi USNO."

Bruce Ross-Larson (1976 : 69) menulis:

"Initially, two UMNO veterans were brought in to work with him and when more were requested later in the campaign, this had to be indulged."

Dalam bukunya, "Politics of Federalism", Bruce Ross-Larson memfokuskan kepada peranan yang dimainkan oleh Syed Kechik di dalam politik Sabah secara amnya dan di dalam USNO secara khususnya. Dengan itu, jelas memperlihatkan di mana letaknya sokongan UMNO yang sekaligus mewakili sokongan kerajaan pusat.

Seperkara lagi yang menarik dalam pilihanraya 1967 ini ialah bagaimana ianya merupakan satu 'pertempuran' antara Stephens dan Mustapha, yang secara langsung atau tidak langsung juga merupakan 'pertempuran' antara golongan bumiputera Islam dan golongan bumiputera bukan Islam. Dalam keadaan yang sedemikian rupa maka kerjasama dari pihak masyarakat Cina diperlukan oleh kedua-dua pihak untuk mendapat undi majoriti. Soalnya sekarang, pihak manakah masyarakat Cina akan memberikan kerjasama? Kalau Bruce Ross-Larson (1976 : 73) menulis:

The bulk of the Chinese newspapers were clearly supporting either UPKO or the independents."

Margaret Roff (1974 : 102) pula menulis:

"It is notable that in no constituency did USNO and SCA nominate candidates to run against each other, and as electioneering proceeded, it became increasingly clear that they were giving each other genuine support and cooperation and that USNO was urging Native voters in urban areas to vote for SCA candidates, while SCA was advising rural Chinese to support USNO."

Selain daripada itu, dalam terbitan-terbitan akhbar mereka, USNO dan SCA sama-sama merujuk Perikatan sebagai USNO / SCA sahaja dengan mengenehikan UPKO sedangkan UPKO masih merupakan sebahagian

daripada Perikatan.

Dengan yang demikian, tidaklah salah kalau dikatakan bahawa masyarakat Cina bermain kayu tiga. Di satu pihak mereka menyokong USNO dan di satu pihak yang lain mereka menyokong UPKO. Jelas bahawa samada USNO atau UPKO yang mendapat majoriti undi, kaum Cina tidak rugi. Jadi, kenapa parti yang mewakili rakyat Cina nampaknya menyokong USNO?

Salah satu sebab yang dapat menjelaskan keadaan ini ialah USNO nampaknya memberikan lebih manfaat kepada SCA. Sebagaimana menurut Yahaya Ismail yang mengulas:

"Menurut Gordon P. Means dalam bukunya, 'Malaysian Politics', "Dengan bantuan Pusat satu kerajaan campuran telah diwujudkan antara USNO dan SCA yang banyak berdasarkan kepada sifat penaungan, perjanjian tentang balak dan dasar perlesenan balak yang lebih mengutamakan kepentingan Cina.""

Oleh yang demikian, tidak salah kalau dikatakan bahawa SCA menyokong USNO kerana faedah ekonomi yang telah terjalin di antara USNO dengan SCA. Satu lagi kemungkinan ialah USNO mendapat sokongan dari kerajaan pusat. Ini sedikit sebanyak mempengaruhi SCA untuk menyokong USNO, lebih-lebih lagi parti Cina yang lebih besar di Semenanjung iaitu MCA, merupakan sebahagian daripada kerajaan perikatan di Kuala Lumpur. Ditambah pula oleh lemparan-

lemparan oleh UPKO semasa melaungkan ideologi 'multi-racial'nya dulu telah sedikit sebanyak menyebabkan perbalahan di antara generasi mudanya dengan pucuk pimpinan SCA semakin menonjol. Akibat 'sakit hati' itu maka tidaklah menghairankan kalau SCA memilih untuk berkerjasama dengan USNO.

Kerjasama SCA dengan USNO sudah tidak perlu dipersoalkan lagi apabila keputusan pilihanraya 1967 diumumkan dengan:

USNO mendapat 14 buah kerusi,

UPKO mendapat 12 buah kerusi,

SCA mendapat 5 buah kerusi dan

Bebas mendapat sebuah kerusi.

Mustapha telah membentuk kerajaan dengan melantik hanya lima orang ahli kabinet sahaja iaitu terdiri daripada beliau sendiri, dua ahli USNO dan dua ahli SCA, mengeneipkan UPKO sama sekali. Alasan Mustapha, beliau perlukan masa untuk memulihkan keadaan dengan UPKO selepas berlakunya perbalahan sengit semasa kempen yang telah melibatkan kata mengata yang pedih dan tajam. UPKO mentafsirkan tindakan Mustapha sebagai pengeneipian terus parti mereka daripada kerajaan Mustapha. Lalu, pada 16hb Mei 1967, UPKO telah mengisytiharkan diri mereka sebagai parti pembangkang. Margaret Roff (1974 : 107) mengulas tentang perkara ini:

"At this point, therefore, less than four years after the formation of Malaysia, the non-Muslims indigenous people of Sabah were

without a voice in the government at either state or federal level."

Keputusan UPKO untuk mengalih keluar dari Perikatan dan keluar menjadi parti pembangkang yang juga bererti ianya merupakan parti pembangkang yang pertama di Sabah secara rasminya. Bagaimanapun kuasa UPKO sebagai parti pembangkang semakin pudar apabila beberapa ahli UPKO 'melompat' ke parti USNO¹. Ini sememangnya atas galakan dari USNO, di mana Perikatan kekurangan sebuah lagi kerusi untuk mendapat undi majoriti dua pertiga yang diperlukan oleh Mustapha untuk membolehkan beliau bertindak mengubah perlembagaan negeri. Margaret Roff mengulas tentang hal ini (1974 : 107):

"He was determined once and for all to 'break' UPKO, and the twelve UPKO Assemblymen were subjected to a barrage of persuasion of a variety of kinds. Along with ceaseless propaganda that the Native peoples must be united (in USNO), went offers of timber concessions, cabinet portfolio and other favours to any of the twelve who would 'defect'."

1 Keterangan lanjut boleh diperolehi dari buku "The Politics of Federation" karangan Bruce Ross-Larson (1976 :87)

Sekali lagi dilihat bagaimana wang dapat 'membeli' sokongan.

Akhirnya pada 16hb Disember, 1967, UPKO dibubarkan, menamatkan riwayatnya setelah bertahan selama tujuh bulan sebagai parti pembangkang yang pertama di Sabah. Stephens kemudiannya telah dihantar ke Australia sebagai 'Malaysian High Commisioner' di sana. Sebab mengapa Stephens bertindak sedemikian rupa masih menjadi persoalan. Terdapat beberapa andaian; misalnya Margaret Roff menulis (1974 : 108):

"...I believe that basically what was borne in upon Stephens in the months following the elections was that the rules of the game were ultimately determined not within Sabah, but the Federal Government and though the latter would have preferred in a vague kind of way to see the Kadazans represented in the State Government...With the 1967 elections and their aftermath he had to face the fact that in the wider Malaysian context the Kadazans were a tiny anonymous fringe people and the quicker they assimilated to 'Malayness' (or accepted the pan Malaysia reality that only the Chinese / non-Chinese political dichotomy was really vital; the better."

Bruce Ross-Larson pula menulis (1976 : 23):

"His position had already weakened, and two things must have weighed on his mind: Tun Mustapha and USNO had the backing of SCA and SIC; and the Federal Government was giving its general support, if not specific direction, to USNO. With such a turn of events, Stephens and UNKO could not survive a frontal encounter."

Untuk pengkaji, beliau merasakan sebahagian besar sebabnya adalah dari pihak kerajaan pusat. Peranan kerajaan pusat di dalam politik Sabah sudah begitu ketara, begitu juga dengan sokongan mereka kepada USNO, begitu jelas dan sama sekali tidak diragui lagi oleh mana-mana pihak. Contoh paling baik ialah apabila UPKO muncul dengan konsep 'multi-racial'nya, kerajaan pusat telah mencari seorang tokoh saingan kepada Stephens yang dapat dibentuk supaya 'sehaluan' dengan mereka. Tetapi apabila Mustapha membentuk kabinet tanpa perwakilan dari UPKO; yang secara motifnya bertentangan dengan ciri-ciri demokrasi yang sepatutnya beliau amalkan, kerajaan pusat telah sama sekali tidak mengendahkan hal tersebut. Apa yang pengkaji dapati ialah kerajaan pusat inginkan seorang yang mereka dapat 'kawal', yang akan mengikut telunjuk mereka, dengan lain perkataan, seorang 'yes-man'. Perlu diingat bahawa perlantikan Stephens sebagai Ketua Menteri adalah atas desakan oleh British dahulu dan bukannya atas 'inisiatif' kerajaan pusat. Dari mula lagi, Mustapha sudah mendapat 'sokongan' dari kerajaan pusat iaitu semasa persengketaan Mustapha dengan Stephens (1964) dulu, Stephens telah dihantar ke Kuala Lumpur manakala Mustapha tetap dengan kedudukan beliau sebagai Yang di Pertua

Negeri. Maka dengan kesedaran ini, iaitu kerajaan pusat tidak melihat Stephens sebagai seorang yang memenuhi ciri-ciri yang di atas tadi, Stephens tahu bahawa beliau tidak mungkin dapat menyaingi USNO dan kerajaan pusat. Sebagaimana menurut Juliana Situn (1978 : 68):

UPKO lost in a game where the federal became
its opponents', coach and referee..."

Selari dengan pembubaran UPKO, dua perkara penting telah berlaku. Pertama, tamat riwayat satu-satunya parti pembangkang di Sabah yang secara langsung melenyapkan kommunalisme Kadazan, dan untuk pertama kalinya kumpulan bumiputera di Sabah disatukan di bawah sebuah parti, iaitu USNO. Kedua, masyarakat Cina hilang peranannya sebagai 'power balancer'. Dengan 'mati'nya UPKO, USNO tidak memerlukan sokongan atau kerjasama dari masyarakat Cina untuk menetapkan kedudukannya sebagai pemerintah Sabah. Bersamaan itu juga maka wujudlah zaman USNO di Sabah selama sembilan tahun sehinggalah akhirnya ia ditumbangkan oleh Berjaya pada tahun 1976.

3.2.0 Zaman USNO - secara ringkas (1967 -1976)

Dengan pembubaran UPKO, maka SCA sudah jadi tidak penting kepada USNO lagi. Mustapha, sebagai presiden USNO mendapat faedah yang secukup-cukupnyanya daripada situasi di atas. Beliau kini tidak perlu takut lagi kerana tidak wujud apa-apa cabaran kepada pucuk pimpinan beliau. Selari dengan pembubaran UPKO, Stephens telah dihantar ke Australia sebagai Malaysian High Commissioner, dan ahli-ahli UPKO diserapkan ke dalam USNO. Dengan itu, kedudukan Mustapha sudah kukuh. Lantaran dari itu, beliau mulalah melakukan pemerintahan yang bercorak mengikut kehendak hatinya sendiri dan jarang-jarang menimbangkan soal demokrasi yang sepatutnya beliau amalkan. Walaupun terdapat beberapa 'ancaman kecil' terhadap keutuhan pemerintahan beliau, mereka umpama semut-semut yang dengan mudah mati dipijak gajah. Begitulah kekuasaan yang ada pada Mustapha. Tetapi bak kata pepatah, "sepandai-pandai tupai melompat, akhirnya jatuh juga ke tanah". Demikianlah halnya dengan Mustapha dan USNO. Dalam pilihanraya 1976, mereka telah terpaksa 'turun takhta' dan Berjaya telah wujud pula sebagai parti pemerintah. Dipendekkan cerita, Mustapha yang takut kepada sebarang ancaman walau kecil mana sekalipun, telah gagal mengenalpasti musuh paling bahaya terhadap pucuk pimpinannya, iaitu beliau sendiri. Maka dengan itu, tertumpaslah beliau di arena pertempurannya sendiri.

3.3.0 Mustapha - musuh paling bahaya beliau sendiri

3.3.1. Dasar Pengislaman Mustapha

Pada tahun 1968, Mustapha telah pergi ke Mekah untuk menunaikan fardu Haji. Sekembali beliau ke Sabah, beliau telah menjadi 'mubaligh' Islam yang tidak kenal ampun. Pada pertengahan bulan Ogos, 1969, USIA iaitu United Sabah Islamic Association, telah ditubuhkan, dengan tugas utamanya menyebarkan agama Islam dan mengendalikan pengislaman. Mustapha merupakan presiden USIA. Menurut perangkaan yang dikeluarkan oleh USIA sendiri, ianya telah berjaya mengislamkan 45 000 orang dalam tempoh dua tahun pertama pertubuhannya. Menurut Yahaya Ismail (1978 : 27-28):

"Sebagai Presiden USIA, beliau melancarkan gerakan mengislamkan yang bukan Islam sehingga menimbulkan reaksi yang kurang senang bukan sahaja dari setengah golongan Kristian di Sabah tetapi juga bergema dalam akhbar-akhbar di luar Sabah seperti di Australia misalnya."

Bruce Ross-Larson pula menulis (1976 :108-109):

"He was instrumental in getting USIA's missionary efforts under way, efforts which were to become a target for local, national and international criticism...USIA field

workers anxious to please their leaders, would resort to pressure and intimidation to badger new converts and subvert the efforts of the Christians...Allegations were made of forced conversions and the expulsion of Christian priests and pastors. The allegations had some truth, given the haste in which many of the USIA's activities were undertaken...There were nevertheless instances of those who received money, promotions and timber areas from Tun Mustapha as a reward for their conversion."

Margaret Roff (1974 : 112) juga menulis tentang hal ini:

"Mass conversion ceremonies in the rural areas became a fashion...Sceptics observe that since food and clothes were given to converts, some probably moved from one ceremony to the next..."

Menurut Margaret Roff lagi(1974 : 112) yang mengutip dari Sinar USIA, (volume 1, March 1970 : 5-6):

"...explain that he (Mustapha) saw in it (Islam) not just a means of uniting the peoples of Sabah but of 'uplifting' them too, and assisting them along the path of modernization."

Dasar pengislaman yang diamalkan oleh Mustapha ini sama sekali bertentangan dengan amalan dirinya sendiri. Sebagaimana menurut Bruce Ross-Larson (1976 : 110):

"As Tun Mustapha fervently pursued the conversion of the people of Sabah to Islam, he was developing the reputation as having a roving eye for women."

Yahaya Ismail 1978 : 27) juga mengulas tentang hal ini:

"...timbullah berbagai ramalan bahawa Mustapha mempunyai ilmu kebatinan yang amat kuat!...perempuan-perempuan muda dari berbagai bangsa gemar mendampinginya bukan kerana karismanya tetapi kerana duitnya. Majalah Far Eastern Economic Review pernah memuat berita tentang isteri muda Tun Mustapha di Australia...Tun Mustapha memperlihatkan suatu sikap yang kontradiksi sebagai seorang pemimpin."

Mungkin dasar pengislaman Mustapha bukannya lahir dari jiwanya untuk mengembangkan Islam sebagai seorang 'mubaligh' tetapi adalah kerana beliau melihat kepada kesan di sebalik pengislaman yang akan menjadikan penganut Islam sebagai penduduk majoriti yang ketara di Sabah dan dengan itu kedudukan USNO

sebagai parti pemerintah akan lebih mantap lagi. Kalau majoriti penduduk Sabah sudah Islam, maka tidak akan wujudlah pertentangan antara kaum dan agama yang boleh membahagikan undi kaum bumiputera di Sabah. Dengan itu, segala-galanya akan aman untuk beliau, bebas dari ancaman. Tetapi sebagaimana yang akan dilihat nanti, dasar pengislaman Mustapha ini telah digunakan atau dieksploitsikan oleh pihak lawannya untuk mendapat kemenangan.

3.3.2 Permainan kotor politik Mustapha

Dalam pilihanraya ke Parlimen 1969 yang terpaksa ditunda ke Jun 1970 akibat peristiwa 13 Mei, USNO telah merangkul kesemua 16 kerusi yang dipertandingkan. Kemudiannya dalam pilihanraya negeri 1972, 32 kerusi dipertandingkan dan USNO / SCA telah mencapai kejayaan 100% dengan memenangi kesemua 32 kerusi tersebut tanpa bertanding. Dalam pilihanraya peringkat Parlimen 1969, terdapat 6 calon bebas yang bertanding tetapi kesemua mereka kalah, tetapi dalam pilihanraya peringkat negeri 1972, langsung tidak ada calon yang bertanding menentang percalonan dari USNO / SCA. Walau dalam negeri mana sekalipun yang mengamalkan demokrasi, tidak wujud keadaan yang sedemikian rupa. Apakah Mustapha begitu disayangi dan begitu berkarisma sehingga tidak ada yang mahu mencabar kuasanya?

Dalam bukunya "The Politics of Federalism", Bruce Ross-Larson (1976 : 114-115) mengulas:

"He (Mustapha) instructed that no coverage be given to independent candidates in government and pro-Alliance media...When Lim Kit Siang, the Secretary-General of the Democratic Action Party came in from the Peninsula to campaign on the behalf of the independent candidate standing in Kota Kinabalu, Tun Mustapha saw that his visit pass was revoked and had him quickly expelled from the state...In the interim, public campaigning was prohibited, and this put independents at a considerable disadvantage...they had to rely on house to house canvassing to muster support for their candidacies. The Sabah Alliance candidates, on the other hand, were able to exploit the government machinery..."

Mustapha menggunakan kuasa yang ada padanya untuk mematahkan sebarang ancaman kepada kemantapan pucuk pimpinan beliau. Sebarang pertubuhan parti sama sekali di'haram'kan oleh beliau. Pada Februari, 1971, Peter Mojuntin¹ telah membuat pengumuman rasmi tentang niatnya untuk menubuhkan sebuah parti baru di Sabah, diberi nama USAP iaitu, Union of Sabah People. Tetapi akhirnya cadangan tersebut tinggal cadangan semata dan USAP tidak pernah

1 Peter Monjuntin pada masa itu merupakan seorang wakil rakyat untuk kawasan Moyog. Beliau ketika itu juga merupakan seorang ahli USNO.

ditubuhkan, sebagaimana menurut Bruce Ross-Larson (1976 : 127):

"Then mysteriously, or perhaps not so mysteriously, the moves to form USAP were aborted."

Kemudiannya pada bulan Mei 1971, sebuah lagi parti mengumumkan hajatnya untuk mendaftarkan diri dan bertanding dalam pilihanraya akan datang untuk menentang Perikatan. Parti tersebut juga bernama USAP tetapi kali ini adalah singkatan untuk United Sabah Action Party. Sebelum sempat parti tersebut didaftarkan, ianya telah 'dibubarkan'. Bruce Ross-Larson telah mengulas (1976 : 128):

"On Sept. 18, about 70 USNO dissidents - formerly of UPKO and presumably ready to leap to USAP - were informed that they were going on a tour to study the forms of government practised elsewhere in the region...The following day, 53 of them were bound for Bangkok and a three week tour. On Sept. 20, the Legislative Assembly was dissolved, the notice of the election was quickly gazetted, and nomination day was set for Oct. 3..."

Demikianlah kebijakannya Mustapha mengatur langkah agar beliau boleh terus memerintah, terus memegang kuasa tanpa cabaran. Akibat dari tindakan Mustapha ini telah menyebabkan USAP tidak sempat

didaftarkan kerana kesuntukan masa dan bakal pemimpin USAP juga tidak dapat ikut bertanding. Hanya sebahagian kecil sahaja daripada bakal ahli USAP yang berada di Sabah ketika itu dan mereka telah terpaksa bertanding sebagai calon bebas. Dengan kebanyakan daripada pencabarnya di luar negeri, maka dengan mudah sahaja Mustapha dapat keluar sebagai johan dalam pilihanraya 1972 itu. Bagaimanapun, menurut Bruce Ross-Larson (1976 : 129), Mustapha tidak berhenti setakat itu sahaja:

"...a few opposition candidates had indeed been thrown in jail, and one opposition candidate had the attache case containing his nomination papers pinched as he made his way to the nomination centre."

Perlu diingat bahawa akibat Peristiwa 13 Mei, Mustapha sebagai Ketua Menteri Sabah telah dibekalkan dengan 'detention powers'. Kuasa inilah yang telah digunakan oleh beliau untuk menghancurkan harapan setiap pencabarnya. Dan yang mengecewakan sekali ialah beliau terlepas dari sebarang 'hukuman'.

3.3.3 Persengketaan Mustapha dengan kerajaan pusat

Kemenangan Mustapha dalam pilihanraya Parlimen dan pilihanraya Negeri yang mendapat kejayaan penuh itu telah membuat beliau begitu 'confident' dan bangga. Akibat dari sumbangan beliau kepada kerajaan pusat telah membuatkan beliau terlalu 'besar kepala' dan beliau merasakan dirinya lebih istimewa. Ini terbukti apabila

beliau tidak langsung memperdulikan perkara yang remeh-temeh seperti meminta kelulusan dari kerajaan pusat untuk keluar negeri.

Kerajaan pusat mula merasa bunga-bunga 'kenakalan' Mustapha. Penyelesaian yang digunakan oleh Mustapha untuk mencapai kejayaan cemerlang dalam kedua-dua pilihanraya (1969 dan 1972) telah disiarkan di dalam akhbar-akhbar tempatan dan juga luar negeri. Ini telah memalukan Malaysia pada keseluruhannya dan meletakkan kerajaan pusat sebagai 'bapa' yang tidak pandai mengajar 'anak-nya'. Kemarahan kerajaan pusat bertambah apabila Menteri Luar Negeri Filipina mula membuat aduan demi aduan mengenai campurtangan Mustapha dalam masalah 'Morro rebellion' di Filipina. Beliau didakwa telah bekerjasama dengan Kolonel Ghaddafi dari Libya untuk membantu usaha 'Morro rebellion' mewujudkan sebuah kerajaan Islam di Filipina. Mustapha juga telah memberi perlindungan kepada pelarian politik Islam dari Filipina Selatan yang dianggarkan berjumlah lebih kurang 92 000 orang untuk tinggal di sekitar Sabah. Bruce Ross-Larson (1976 : 147) dan Yahaya Ismail (1978 : 29) ada mengulas tentang perkara ini.

Persengketaan Mustapha dengan kerajaan pusat semakin memuncak apabila Mustapha dengan bijaknyanya mengatasi kebijaksanaan Tun Razak. Ini berlaku apabila Mustapha setelah ditawarkan jawatan Menteri Pertahanan di Kuala Lumpur telah meminta agar Tun Razak melantik seorang pembantu untuk beliau. Alasan beliau, beliau memerlukan masa untuk menyelesaikan masalah politik di Sabah. Sementara itu, beliau terus memegang jawatan sebagai Ketua Menteri Sabah. Lantaran itu, beliau memegang dua jawatan sekali gus, iaitu

sebagai Ketua Menteri dan Menteri Pertahanan. Akhbar-akhbar pada mulanya memuji kebijaksanaan Tun Razak menyelesaikan masalah 'kenakalan' Mustapha kerana dengan jawatan Menteri Pertahanan, Mustapha terpaksa berada di Kuala Lumpur di mana Tun Razak boleh mengawasi gerak-gerinya. Tetapi akhirnya akhbar-akhbar telah mengulas pula tentang kebijaksanaan Mustapha mengatasi kebijaksanaan Tun Razak. Dari sudut peribadinya, Tun Razak merasa terhina kerana telah di'kalahkan' oleh orang bawahannya. Selain itu, seperti kata Bruce Ross-Larson (1976 : 153):

"The credibility of his leadership was certain to diminish if the impasse were to persist unresolved."

Oleh yang demikian tidak hairanlah apabila Mustapha meminta¹ kelulusan untuk belanjawan sebanyak 100 juta ringgit, ianya telah tidak diluluskan oleh kerajaan pusat. Apabila Mustapha cuba mendapat pinjaman dari Arab, kerajaan pusat telah menghancurkan harapan Mustapha di mana mengikut undang-undang persekutuan, pinjaman dari luar negeri memerlukan kelulusan dari kerajaan pusat dan ini telah tidak diluluskan. Akibatnya persengketaan antara kedua-dua pihak bertambah buruk. Mustapha yang 'merajuk'¹ kerja bertajuk "The Future Position of Sabah in Malaysia".

1 Keterangan lanjut mengenai hal ini boleh didapati dari thesis Juliana Situn bertajuk "Political Leadership in Sabah" (1978 : 95) dan juga dalam buku "The Politics of Federalism" karangan Bruce Ross-Larson (1976 : 155).

Bersama-sama itu beliau melahirkan niatnya untuk menarik Sabah keluar dari Malaysia.

Sebagaimana halnya dengan Stephens dulu yang pernah bercita-cita untuk mengeluarkan Sabah dari Malaysia, kerajaan pusat mula merasakan bahawa Mustapha perlu diganti. Dalam diam-diam Tun Razak mengatur langkah untuk membentuk sebuah parti baru dengan seorang tokoh baru untuk menandingi USNO dan Mustapha. Tokoh yang dipilih oleh beliau ialah Harris Salleh.²

Sementara itu, Mustapha belum juga habis-habis dengan 'kenakalan'nya. Beliau menambah luka di dada apabila enggan menandatangani perjanjian minyak dengan kerajaan pusat³ yang sudahpun ditandatangani oleh kedua-belas negeri yang lain di

1 Sila rujuk Bruce Ross-Larson (1976 : 157).

2 Harris Mohd. Salleh dilahirkan di Labuan pada tahun 1930 dan dididik di sana di Sekolah Melayu Kerajaan. 1963, beliau mula bergiat dalam politik. Menjadi menteri kabinet Negeri pada tahun 1964. 1975, dengan bantuan kerajaan pusat, menubuhkan Berjaya. Menjadi Ketua Menteri Sabah dari 1976 sehingga 1985.

3 Perjanjian dengan Petronas yang akan 'relinquish permanently its oil rights in exchange for five percent of its profits realized from petroleum production." Rujuk Bruce Ross-Larson (1976 : 160).

Malaysia. Oleh Tun Fuad Stephens, satu-satunya tokoh yang boleh menyuarai Mustapha setelah Harris mengahyakan Puraung berkekuasaan. Di satu pihak yang lain, USNO walaupun mempunyai beberapa ahli dan

3.4.0 Berjaya - Hasil Ilham Kerajaan Pusat

perjuangan untuk berkekuasaan. Oleh itu, apabila Mustapha mengahyakan Yahaya Ismail telah menulis (1978 : 70):

berjaya yang-tiba hilang. Tetapi Mustapha tidak dapat

"...Tun Razak terus berkata kepada Harris bahawa ia mesti mengambilalih pimpinan di Sabah. 'Saya telah banyak bersabar dan memberi muka kepada Tun Mustapha. Saya berikan dia kebebasan untuk memerintah seperti yang ia kehendaki. Tetapi sekarang dia hendak mengeluarkan Sabah dari Malaysia. Saya tidak boleh bersabar lagi.' Demikianlah kata Tun Razak."

Setiap parti lain yang berhajat untuk ditubuhkan untuk menandingi kehebatan USNO telah sama sekali tidak berhasil, kesemuanya terkandas di tengah jalan. Tetapi dengan campurtangan kerajaan pusat, Berjaya iaitu singkatan untuk Bersatu Rakyat Jelata Sabah, telah didaftarkan pada 15hb Julai, 1975. Apabila penubuhan Berjaya telah diketahui umum, Mustapha mulai sedar akan niat kerajaan pusat untuk menumpaskan beliau lalu Mustapha mencari jalan untuk berdamai dengan kerajaan pusat.

Ini adalah akibat tindakan kerajaan Berjaya di Sabah terhadap Harris

Berjaya merupakan sebuah parti 'multi-racial' yang mana berbilang. Keterangan lanjut boleh diperolehi dari buku oleh Mustapha (1976 : 182-183).

diketuai oleh Tun Fuad Stephens , satu-satunya tokoh yang boleh² menyaingi Mustapha setelah Harris mengaku kurang berkemampuan . Di satu pihak yang lain, USNO walaupun mempunyai beberapa ahli dan pemimpin bukan Islam tetapi ianya lebih berat kepada sebuah parti perkauman untuk bumiputera Islam. Oleh itu, apabila Mustapha ingin berbaik-baik semula dengan kerajaan pusat, maka sokongan terhadap Berjaya tiba-tiba hilang. Tetapi Mustapha tidak dimaafkan begitu sahaja, beliau terpaksa meletak jawatan sebagai Ketua Menteri Sabah, Presiden USNO dan juga Preseiden Perikatan.

Bagaimanapun, menjelang pilihanraya 1976, Mustapha telah tidak menunaikan janjinya. Beliau masih merupakan Presiden USNO dan sama sekali tidak berniat untuk meletakkan jawatan. Di samping itu beliau juga menyuarakan niatnya untuk bertanding dalam pilihanraya yang akan datang itu. Kerajaan pusat merasa tertipu, sokongan kepada Berjaya timbul semula tetapi tidak diberikan secara rasmi.

Pilihanraya semakin dekat, kedudukan Berjaya masih pada 14hb Januari, 1976. Pemimpin-pemimpin Berjaya takut kalau-

1 Donald Stephens telah menukarkan namanya kepada Tun Fuad Stephens apabila beliau memeluk agama Islam pada tahun 1967.

2 Ini adalah akibat kekalahan Berjaya di bawah pimpinan Harris di dalam pilihanraya kecil di daerah Labuan dan Kuala Kinabatangan. Keterangan lanjut boleh diperolehi dari buku Bruce Ross-Larson (1976 : 182-183).

kalau kematian Tun Razak akan menambah kurangkan sokongan dari kerajaan pusat. Oleh itu mereka terus berkempen, membangkitkan soal pengislaman oleh Mustapha, pemerintahan autokratik beliau dan juga perbelanjaan beliau yang sewenang-wenangnya. Berjaya juga mengumumkan bahawa mereka akan diterima masuk ke dalam Barisan Nasional, walhal ianya belum lagi diberi kata putus tentang perkara tersebut.

Di akhir-akhirnya, apabila keadaan di Kuala Lumpur sendiri¹ agak runcing disebabkan oleh pengaruh parti PAS yang semakin kuat, kerajaan pusat kini takut kalau-kalau Mustapha bekerjasama dengan PAS. Sekiranya USNO menang di Sabah dan Mustapha bergabung pula dengan PAS maka kedudukan UMNO sebagai parti untuk bumiputera Melayu-Islam akan tergugat. Apabila PAS menghantar rombongan ke Sabah untuk berkempen bagi pihak USNO, kedudukan UMNO semakin bergoncang. Lantaran itu, kerajaan pusat tidak ingin berkedudukan 'disadvantage' lalu mereka memberi sokongan penuh kepada Berjaya. Sokongan penuh yang dimaksudkan termasuk sepucuk surat hitam-putih yang merupakan 'tiket' untuk mendapat sokongan daripada para pengundi Cina. Mengetahui bahawa kerajaan pusat berada di belakang Berjaya, ahli-ahli perniagaan Cina yang kaya telah memberi sokongan sepenuhnya kepada Berjaya, termasuklah sokongan dalam bentuk wang. Sebagaimana yang telah dinyatakan di awal perbincangan tadi, wang merupakan satu elemen yang efektif untuk mendapatkan undi.

1 Untuk keterangan lanjut, sila rujuk Bruce Ross-Larson (1978:194-195)

Dengan 'back-up' dari kerajaan pusat telah memberikan Berjaya 'advantage' dalam pilihanraya 1976. Keputusan pilihanraya adalah seperti berikut:

Berjaya memenangi 28 kerusi,

USNO memenangi 20 kerusi.

Kemenangan Berjaya telah menamatkan zaman USNO dan Mustapha di Sabah. Kemenangan Berjaya juga memulakan satu pemerintahan 'multi-racial' di Sabah. Tun Fuad Stephens kembali menjadi Ketua Menteri Sabah untuk kedua kalinya. Datuk Harris Salleh pula menjadi Timbalan Ketua Menteri.

3.5.0 Berjaya - Alternatif untuk rakyat Sabah?

Kejayaan Berjaya untuk mendapat undi majoriti dalam pilihanraya 1976 menandakan satu babak baru dalam politik Sabah. Rakyat Sabah sudah tahu akan ertinya hak undi yang ada pada mereka. Demikianlah pendapat setengah pengkaji-pengkaji politik. Bruce Ross-Larson pula nampaknya mengaitkan kejayaan Berjaya dengan kerajaan pusat.

Apa yang pasti ialah, dalam pilihanraya 1976, ianya tidak banyak berbeza dengan pilihanraya 1967 dahulu. Pada pendapat pengkaji, beliau mendapati bahawa pada kali ini cuma parti-parti politik sahaja yang bertukar tempat, permainan dan peraturannya

masih sama.

Berjaya telah membangkitkan soal agama untuk menggerakkan rakyat mengundi mereka. Menurut Juliana Situn (1978 : 111):

"Had Berjaya not played a very sensitive issue, which is religion, accusing Mustapha and his colleagues of forced conversions, the grassroots support would have been a formidable task to Berjaya...but mentioned religion, a whole kampung could swing to Berjaya within a short period of time...It was not uncommon in those days to hear of peoples' jobs being jeopardized for not converting to Islam..."

Bagaimanapun dalam masa yang sama, wang juga memainkan peranan yang amat penting. Walaupun soal agama dibangkitkan, namun ianya berkemungkinan besar menjadi perkara kedua di mana wang boleh mengaburi mata rakyat. Mustapha dan anak-anak buahnya bekerja keras untuk 'membeli undi'. Berjaya juga tidak ketinggalan dalam hal 'membeli' undi ini. Dalam hal ini USNO mempunyai lebih 'advantage' kerana Mustapha mempunyai sumber wang yang lebih banyak berbanding dengan Berjaya. Bagaimanapun, kerajaan pusat telah menjadi dewa penyelamat kepada Berjaya apabila UMNO memberi bantuan kewangan kepada Berjaya (Dalam pilihanraya kecil untuk daerah Labuan dan Kuala Kinabatangan, Tun Razak dan Tengku Razaleigh menghantar cek berjumlah \$500 000 kepada Berjaya - lihat Bruce Ross-Larson; 1976 : 183. Kemudian, dalam pilihanraya 1976,

UMNO sekali lagi menderma sebanyak \$500 000 - Bruce Ross-Larson; 1976: 195). Keputusan kerajaan pusat untuk memberi 'back-up' kepada Berjaya seperti yang telah dibincangkan, adalah ekoran daripada ugutan Mustapha untuk menarik keluar Sabah dari Malaysia dan juga kemungkinan gabungan USNO dengan PAS menentang UMNO. Sokongan dari kerajaan pusat juga telah mendorong masyarakat Cina untuk turut memberikan sokongan, dalam bentuk wang dan juga undi, terbukti apabila SCA tidak dapat mempertahankan kelapan-lapan kerusi yang ditandinginya. Bruce Ross-Larson ada mengulas mengenai hal ini (1978 : 195-196):

"...Berjaya campaign workers were handing out \$50 notes to enlist votes of all and sundry. USNO workers were doing the same, of course, and during the final days of the campaign, with polling underway, there were a lot of people moving around Sabah with bags containing \$100 000 to \$150 000. It has been reliably estimated that about \$30 million was spent in the campaign, or roughly \$150 per voter."

Tidak dapat dinafikan bahawa terdapat beberapa perkara yang lain yang turut menyumbang kepada kekalahan USNO, namun bagi pengkaji kesemuanya telah pada sebahagian besarnya ditentukan oleh soal wang.

Bagi kaum Kadazan, kemunculan semula Stephens dalam politik

Sabah telah disambut baik. Sebilangan besar undi bumiputera bukan Islam telah berjaya dirangkul oleh Berjaya, satu keadaan yang sama dengan pilihanraya 1967 dulu, tetapi masa itu bukannya Berjaya tetapi UPKO. Pada masa itu juga undi masyarakat Cina berpihak di sebelah USNO dan sokongan kerajaan pusat juga berat ke pihak USNO. Kali ini Berjaya mendapat sokongan dari kerajaan pusat, demikian juga sokongan dari masyarakat Cina. USNO nampaknya terpaksa berdiri sendiri - walaupun mendapat sokongan dari PAS, pembangkang Barisan Nasional - seperti mana juga halnya dengan UPKO dahulu. Sejarah berulang lagi, kali ini dengan pelakun-pelakunnya bertukar watak.

BAB 4 : Peralihan Berjaya - PBS

4.1 Sepintas lalu pemerintahan Berjaya (1976 - 1985)

Tun Fuad Stephens telah mengangkat sumpah sebagai Ketua Menteri Sabah pada 15hb April, 1976. Datuk Harris Salleh menjadi Timbalan Ketua Menteri dan Peter Monjuntin pula sebagai Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan. Masalah pertama yang dihadapi oleh Berjaya ialah ianya kekurangan dua kerusi untuk mendapatkan undi majoriti dua-pertiga yang akan membolehkannya mengubah perlembagaan negeri. Menurut Juliana Situn dalam thesis beliau yang bertajuk "Sabah : The Style of Political Leadership" (1978 : 122):

"It was rumoured that \$500 000 cash was offered for the first two defections and Mustapha quickly bundled off 16 USNO assemblymen to Kuala Lumpur."

Maka jelaslah bahawa stail politik yang dimainkan oleh Berjaya tidak banyak berbeza dari stail yang digunakan oleh USNO

dulu. Bagaimanapun, USNO tidak dibubarkan seperti UPKO dahulu. Ia menjadi parti pembangkang sehingga sekarang¹. USNO menjadi pembangkang yang tidak kenal penat. Mereka telah membangkang tindakan-tindakan Berjaya dan membuat kesimpulan-kesimpulan sendiri mengenai tindak-tanduk Berjaya. Mula-mula mereka telah cuba mendapat 'back-up' dari kerajaan pusat untuk mewujudkan kerajaan gabungan USNO / Berjaya di Sabah. Apabila ini tidak dipersetujui oleh kerajaan pusat, mereka telah membuat dakwaan bahawa Berjaya mengenyepikan rakyat Islam di Sabah. USNO juga dilaporkan cuba membangkitkan peristiwa 13 Mei di Sabah. Pada 8hb Mei, 1976, letupan bom telah bergegar di sekitar Kota Kinabalu, Kudat dan Sandakan. Di Sandakan, dua budak perempuan dilaporkan menjadi mangsa². Walaupun ada di antara pemimpin-pemimpin USNO yang disoal siasat tetapi ramai yang dilepaskan begitu sahaja kerana kekurangan bukti.

Pada 6hb Julai, 1976, peristiwa menyayat hati telah berlaku, iaitu peristiwa 'Double Six'³ yang mengorbankan nyawa Ketua

1 Sekarang, iaitu November, 1989.

2 Keterangan lebih lanjut boleh diperolehi dari buku "Sabah under Harris", karangan Bill Campbell (1986 : Ixiv - Ixvi).

3 Nahas kapalterbang yang telah mengorbankan nyawa Tun Fuad Stephens, Peter Monjuntin, Herman Luping dan tiga lagi menteri kabinet.

Menteri Tun Fuad Stephens bersama-sama empat lagi menteri kabinetnya. Akibat dari peristiwa itu, maka terjadilah pertukaran dalam kabinet Sabah; Datuk Harris Salleh menjadi Ketua Menteri, Datuk James Ongkili menjadi Timbalan Ketua Menteri.

Tidak lama selepas peristiwa itu, beberapa ahli USNO telah melompat ke Berjaya dan dengan itu memberikan Berjaya undi majoriti dua-pertiga yang membolehkannya mengubah perlembagaan negeri.

Berjaya di bawah Datuk Harris telah membawa kepada banyak projek-projek pembangunan kepada Sabah. Pembaharuan yang dibawa oleh Harris disambut baik oleh rakyat Sabah¹. Oleh yang demikian, tidaklah hairanlah kalau dalam pilihanraya 1981, Berjaya telah memenangi 44 daripada 48 kerusi yang dipertandingkan. Berjaya menjadi sanjungan rakyat Sabah. Rakyat Sabah menjunjung Berjaya yang bagi mereka telah bertindak adil dan saksama, yang telah membangunkan Sabah dengan bangunan-bangunan pencakar langit, yang telah memperkenalkan Sabah kepada dunia luar. Segala yang mereka impikan telah menjadi kenyataan. Negeri sedang maju dan rakyat hidup aman.

Tempoh kedua pemerintahan Berjaya sudah bermula. Kali ini

1 Untuk mendapat gambaran yang lebih jelas mengenai pembangunan yang dilakukan oleh Harris, sila rujuk buku "Sabah Under Harris", karangan Bill Campbell (1986).

nasib tidak menyebelahi Berjaya. Malaysia menghadapi masalah inflasi yang mana Sabah juga kena tempias-tempiasnya. Rakyat mulai gusar dan mempersoalkan tindak-tanduk kerajaan Berjaya. Masalah yang timbul selalu ada kaitan dengan wang; mengapa wang yang sebegitu banyak digunakan untuk projek itu dan tidak untuk projek ini? Bill Campbell dalam bukunya "Sabah Under Harris" (1986 : Ixx) telah menulis bahawa:

"No administration is infallible and Berjaya throughout its long years in power had made many mistakes, Yap Pak Leong admitted... 'The Sabah Government used money rather lavishly on many trial projects, to influence the rural people to change their outlook. And we admit the money could have been better spent', Yap conceded some months before the 1985 general election."

Di samping itu, Harris juga mengalami masalah di dalam partinya sendiri. Beberapa bulan selepas pilihanraya 1981, Harris telah memecat salah seorang daripada menterinya iaitu Datu Abdul

1

Hamid bin Tun Datu Mustapha, seorang menteri Berjaya yang berpengaruh di kalangan umat Islam. Kemudian, pada bulan Ogos, 1984, Datuk Joseph Pairin², telah keluar dari Berjaya. Beliau merupakan seorang yang mempunyai sokongan dari kaum Kadazan. Penarikan diri beliau dari Berjaya diikuti oleh pilihanraya kecil di kawasan beliau, iaitu Tambunan, yang mana beliau bertanding sebagai calon bebas dan telah berjaya mengalahkan calon Berjaya iaitu Roger Ongkili³. Pada 6hb Mac, 1985, Parti Bersatu Sabah (PBS) telah didaftarkan dengan Pairin sebagai presidennya. Harris telah membubarkan Dewan Undangan Negeri pada 15hb Mac, 1985, setahun lebih awal dari yang sepatutnya dengan tujuan untuk menyekat pengaruh PBS daripada menular ke seluruh Sabah yang akan mengugat kedudukan Berjaya sebagai parti pemerintah.

1 Beliau adalah anak kepada Tun Datu Mustapha. Beliau menjadi ahli Berjaya pada tahun 1979 dan pada masa yang sama dijadikan seorang menteri. Apabila beliau masuk Berjaya, 30 000 ahli USNO telah mengikut jejak beliau. Keterangan lanjut mengenai pemecatan beliau boleh didapati dari buku "Harris Salleh of Sabah" karangan Paul Raffaele (1986 : 319-320).

2 Beliau merupakan anak seorang pesara polis yang mulai berkecimpung dalam bidang politik pada tahun 1974. Beliau adalah di antara tokoh penting yang membawa kepada pengasasan Berjaya.

3 Beliau ialah adik kepada Datuk James Ongkili dan anak saudara Datuk Pairin.

Harris tersilap langkah, sebagaimana USNO tersilap langkah dahulu. Dengan mempercepatkan pilihanraya setahun lebih awal, Harris telah menghancurkan harapan Berjaya untuk terus menjadi parti pemerintah. Berjaya hanya mampu mempertahankan enam daripada 48 kerusi yang dipertandingkan. Prestasinya turun dengan mendadak sekali jika dibandingkan dengan pencapaiannya di dalam pilihanraya 1981 dulu, di mana Berjaya telah memenangi 44 daripada 48 kerusi yang dipertandingkan. Keputusan penuh pilihanraya 1985 adalah seperti berikut:

Jadual 2 : Keputusan Pilihanraya Sabah, 1985

Parti	Bilangan Kerusi Ditandingi	Bilangan Kerusi Dimenangi
Berjaya	48	6
PBS	45	25
USNO	43	16
Bersepadu	37	0
Bersih	16	0
Pasok	9	1
DAP	3	0
Bebas	19	0

(Dipetik dari "Federalism At The Crossroads" karangan Mavis Puthucheary, 1985 : 3)

Dengan itu berlakulah pertukaran mandat di Sabah, kali ini peralihan Berjaya - PBS. Setelah memerintah selama sembilan tahun, ia tumpas dan terpaksa membuka jalan kepada sebuah parti yang baru berumur 47 hari di hari pilihanraya. Nampaknya sejarah berulang lagi - USNO juga tewas kepada Berjaya yang baru ditubuhkan dalam pilihanraya 1976 dulu, setelah memerintah selama sembilan tahun, setelah mempercepatkan pilihanraya setahun lebih awal.

4.2.0 Berjaya - kurang berjaya

Dalam tempoh pemerintahan pertama Berjaya iaitu di antara 1976 - 1981, keadaan di Sabah tenang sahaja. Rakyat puashati dengan amalan dan sikap Berjaya. Pembangunan, pemodenan dan integrasi tidak menjadi persoalan. Rakyat maju dan negeri sedang membangun. Dalam pilihanraya 1981 Berjaya mendapat 44 daripada 48 kerusi yang dipertandingkan, USNO mendapat tiga kerusi, ¹SCCP mendapat satu dan ²Pasok tidak memperolehi apa-apa. Berjaya mendapat undi majoriti yang melebihi dua-pertiga. Secara tidak langsung ianya memperlihatkan bahawa rakyat puashati dengan pemerintahan Berjaya. Dan sememangnya Berjaya telah membawa Sabah ke alam yang lebih

1 Sabah Chinese Consolidated Party.

2 Pertubuhan Kebangsaan Pasok Nunukragang Bersatu.

baik berbanding dengan zaman USNO dahulu.

Bagaimanapun, dalam tempoh kedua pemerintahan Berjaya telah menampakkan bunga-bunga penentangan dari rakyat. Harris dilaporkan telah membuat kenyataan "rakyat harus berterima kasih kepada Berjaya dan bukannya kerajaan Berjaya berterima kasih kepada rakyat"¹. Kenyataan Harris jelas menunjukkan bahawa beliau mula bersikap egotisme dan inilah yang akhirnya membuatkan beliau tidak disukai ramai.

4.2.1 Masalah perkauman

Dalam kes Sabah, masalah perkauman sama sekali tidak dapat dielakkan. Kalau di Semenanjung Malaysia hanya terdapat tiga golongan utama yakni Melayu, Cina, India dan lain-lain, di Sabah ia mempunyai lebih 38 jenis golongan ethnik. Dan kalau di Semenanjung masalah perkauman masih tidak dapat diselesaikan, maka di Sabah ianya turut menjadi satu masalah yang terus berbangkit.

Dalam masa pemerintahan Harris, beliau didapati turut

1 Menurut Moira David (1988 : 17): Keterangan yang diberikan oleh seorang tokoh politik Sabah. Beliau telah lama bergiat dalam politik negeri ini tetapi meminta penulis merahsiakan namanya atas sebab-sebab tertentu.

melibatkan diri dalam program penyebaran Islam. Menurut Moira David dalam thesis beliau yang bertajuk "Politik Negeri Sabah 1981 - 1986 : Satu Tinjauan" (1988 : 18):

"Zaman Berjaya, Datuk Harris telah membuat berbagai-bagai program untuk menyebarkan syiar Islam dan ini telah meresahkan sukuk kaum tertentu. Mereka menganggap dasar pengislaman beramai-ramai yang sering kali dijalankan pasti akan menggugat kebebasan beragama yang terkandung di dalam perlembagaan."

Pengkaji sendiri yang tinggal di Sabah antara tahun 1978 - 1987, pernah mendengar berita mengenai pemaksaan pengislaman terutamanya terhadap mereka yang tinggal di kawasan pedalaman. Beberapa kenalan pengkaji juga terlibat secara langsung. Samada Harris terlibat secara langsung atau tidak, tidak diketahui tetapi yang diketahui ialah ianya berlaku di zaman Harris. Kalau diimbaskan kembali, dasar pengislaman di zaman Mustapha dulu telah diungkit dan dibangkitkan oleh Berjaya untuk mendapat sokongan dari rakyat. Mengapa ia masih berterusan di zaman Harris menjadi tanda tanya bagi rakyat.

Masalah perkauman telah cuba diselesaikan oleh Harris yang bertanggungjawab menukarkan penggunaan perkataan 'bumiputera' di Sabah kepada 'pribumi'. 'Bumiputera' secara amnya dirujuk sebagai mereka yang beragama Islam yang lahir di Malaysia dan bakal menikmati beberapa keistimewaan tertentu. Tetapi di Sabah,

penggunaan 'bumiputera' lebih meluas di mana ianya merangkumi bumiputera Islam / Melayu dan juga bumiputera bukan Islam. Menurut Harris ini seringkali menimbulkan kekeliruan, oleh yang demikian telah menukarkannya kepada 'pribumi'. Masalahnya di sini ialah tindakan Harris ini adalah tanpa meminta pendapat dari rakyat mahupun menteri-menterinya. Di samping itu, Harris juga telah memasukkan kaum pendatang seperti Timor, Filipina dan Indonesia ke dalam golongan 'pribumi' ini. Rata-ratanya penduduk Sabah merasakan mereka kini sebagai bumiputera kelas dua.

4.2.2. Masalah pendatang haram

Di zaman USNO, Mustapha telah menempatkan pelarian politik Filipina di sekitar Sabah. Di zaman Berjaya, ini menjadi satu masalah yang besar. Ramai yang mendakwa bahawa kerajaan Berjaya tidak mengambil apa-apa tindakan terhadap perkara tersebut. Tetapi dari pengalaman pengkaji sendiri, sikap rakyat Sabah secara am dan sikap pendatang haram itu sendiri telah memburukkan keadaan. Rakyat Sabah bersedia untuk melanggar undang-undang dengan mengupah tenaga kerja pendatang haram yang mana mereka boleh eksploitasikan yakni diberi gaji yang lebih rendah dari sepatutnya. Untuk kaum pendatang haram pula, mereka seringkali berkata bahawa mereka ke Sabah kerana peluang pekerjaan dan gaji adalah lebih baik berbanding dengan tempat asal mereka. Kalau diberkas oleh pihak berkuasa pun, dan dihantar balik, mereka dengan mudah dapat mencuri masuk ke Sabah lagi. Keadaan di Sabah

yang dikelilingi oleh laut menyukarkan pengawalan di setiap sempadan dan perairan. Tambahan pula kerjasama dari rakyat tidak ada, oleh itu, sukar untuk mengatasi masalah ini. Bagaimanapun perkara ini sedikit sebanyak telah dibangkitkan oleh Berjaya semasa kempen pilihanraya 1976 dahulu dan ketidakmampuan mereka untuk mengatasinya bilamana diberi peluang oleh rakyat tentu sekali menjatuhkan imej mereka. Terdapat banyak pihak yang mengatakan bahawa Harris sengaja membiarkan pendatang haram dari Filipina dan Indonesia di Sabah kerana majoriti mereka adalah Islam dan dengan itu akan dapat membantu Berjaya kelak untuk mengecapi undi majoriti. Samada ini benar atau tidak pengkaji tidak pasti tetapi ada kemungkinannya begitulah niat Harris. Ini kerana sebelum pilihanraya 1985, didapati beberapa ribu rakyat Indonesia telah diberikan kerakyatan oleh kerajaan Harris, bersama-sama itu juga mereka telah mendapat beberapa keistimewaan yang adalah hak untuk bumiputera di Sabah. Maka secara tidak langsung ini telah memburukkan lagi masalah perkauman di Sabah.

4.2.3 Hubungan Sabah - Semenanjung

Menurut Moira David (1988 : 22):

"...lama kelamaan kekerapan Datuk Harris berkunjung ke Semenanjung telah menimbulkan prasangka di kalangan rakyat. Perhubungan Datuk Harris dengan Datuk Seri Dr. Mahathir Mohammad juga menjadi persoalan rakyat. Di

samping itu, pertambahan penduduk Semenanjung yang bertugas di Sabah dianggap saingan kepada penduduk tempatan kerana mereka diberi berbagai kemudahan yang tidak dikecapi oleh rakyat Sabah sendiri."

Pengkaji sendiri, sebagai seorang rakyat Semenanjung Malaysia yang ke Sabah dan tinggal di situ antara tahun 1978 - 1987, mengalami sendiri perasaan anti-Semenanjung dari penduduk Sabah. Penduduk Sabah takut kalau-kalau kemasukan penduduk Semenanjung ke Sabah akan meragut kekayaan di tanah mereka dan mereka pula akan menjadi lebih miskin di tanah sendiri. Dan sememangnya mereka mempunyai sebab untuk mencurigai kedatangan penduduk Semenanjung dan juga untuk merasa terkilan melihat kehadiran mereka kerana penduduk Semenanjung yang ke Sabah secara amnya memegang jawatan-jawatan yang lebih tinggi dan menerima gaji yang lebih besar. Mungkin Harris ingin mengintegrasikan penduduk Sabah dan Semenanjung kerana memang nyata bahawa kecurigaan masih tebal di kalangan mereka, terutamanya di antara penduduk Sabah terhadap penduduk Semenanjung, tetapi mungkin Harris cuba melaksanakannya terlalu mendadak. Rakyat Sabah tidak dapat menerima kehadiran penduduk Semenanjung dengan sebegitu mudah.

Dan hubungan Harris - Mahathir menjadi persoalan kerana Harris menampakkan ciri-ciri 'yes-man'nya dengan begitu ketara. Mungkin hubungannya yang baik dengan Mahathir disalah tafsirkan dan dengan itu beliau dikatakan 'yes-man' Mahathir. Tetapi yang jelas, Harris banyak menerima pendapat dan cadangan kerajaan

pusat. Contohnya, penggantian Timbalan Ketua Menteri Sabah dari
1
Datuk James Ongkili kepada Datuk Haji Mohd. Noor¹. Menurut Paul
Raffaele dalam bukunya bertajuk 'Harris Salleh of Sabah'
(1986 : 339):

"In London he (Harris) confided in me that he
had chosen the Malay lawyer and Berjaya leader
Datuk Haji Mohd Noor to be his successor as
chief minister...Harris knew that any Kuala
Lumpur prime minister would deal more easily
with a Malay chief minister in Sabah. "

Satu contoh lagi ialah penyerahan Pulau Labuan sebagai
Wilayah Persekutuan, yang adalah atas cadangan kerajaan pusat.

4.2.4 Penyerahan Pulau Labuan

Pada 16hb April, 1983, Labuan telah diisytiharkan sebagai Wilayah

1 Datuk Mohd. Noor bin Hj. Mansoor ialah seorang peguam dan ahli
perniagaan; telah mengambilalih jawatan S/U Umum USIA daripada
Syed Kechik; merupakan S/U Umum Berjaya; ditahan di bawah ISA
pada Mac 1976 - dilepaskan dari tahanan pada Julai 1976 dan
dilantik sebagai ADUN; dilantik sebagai Menteri Kewangan di
bawah kerajaan Berjaya pada Sept. 1976; kemudian menjadi
Timbalan Ketua Menteri Sabah; kini beliau merupakan Presiden
Berjaya.

Persekutuan. Harris menegaskan bahawa penyerahan Labuan bertujuan¹ untuk merapatkan lagi hubungan antara Sabah dan Semenanjung. Rakyat mengutuk tindakan Harris yang sama sekali tidak meminta pendapat rakyat mengenai hal tersebut. Apa motif di sebalik penyerahan Labuan tidak penting untuk kajian ini, yang penting ialah akibat dari tindakan Harris tersebut yang tanpa meminta pendapat umum terlebih dahulu telah dieksploitasikan oleh pihak pembangkang dengan sepenuhnya. Mungkin Harris berniat baik dalam hal tersebut di mana menurut beliau Labuan tidak akan maju selagi berada di bawah kekuasaan Sabah, tetapi itu juga tidak penting; yang penting, beliau telah membuat keputusan sendiri tanpa meminta pandangan umum. Rakyat mula merasakan bahawa Harris hanya bertindak sesuka hati dan mula menyamakan Harris dengan Mustapha. Rakyat semakin mencurigai pemerintahan di bawah Harris dan juga peranan yang dimainkan oleh kerajaan pusat.

4.2.5 Pemansuhan taraf kedaerahan Tambunan

Apabila Pairin memenangi pilihanraya kecil di Tambunan sebagai calon bebas dengan mengalahkan Roger Ongkili, calon Berjaya, Harris dilaporkan telah merasa begitu marah sehingga beliau mengambil keputusan untuk membalas dendam terhadap penduduk Tambunan yang pada pandangan beliau telah 'lupa daratan'. Bala Chandran dalam bukunya bertajuk "The Third Mandate" (1986 : 132-

1 Keterangan lanjut, sila rujuk Moira David (1988 : 24-25).

133) telah mengulas:

"Harris was flustered beyond belief. He was furious and declared that all development in Berjaya mulai Tambunan would be frozen and abrogated the district status of the interior district."

Bagaimanapun, dalam buku "Harris Salleh of Sabah" karangan Paul Raffaele (1986 : 331-332) dan buku "The Night That Shook Sabah" karangan Ling Jiew Bu (1986 : 47-48), telah mengulas bahawa bukannya Harris yang merasa marah dan perlunya penduduk Tambunan 'dihukum' tetapi Datuk James Ongkili yang telah menyuarakan perasaan marah beliau dan mencadangkan agar penduduk Tambunan dihukum. Ini, menurut mereka, adalah berikutan kekalahan adik beliau iaitu Roger Ongkili dalam pilihanraya kecil tersebut yang membuatkan Datuk James Ongkili merasa malu. Bagaimanapun, idea siapa yang melancarkan hukuman tersebut bukan penting sangat, yang penting di sini ialah ianya telah dilakukan dan rakyat semakin mencurigai kerajaan Harris yang menghukum rakyat yang tidak mengundi mereka. Corak demokrasi apakah yang diamalkan oleh Berjaya? Isu ini telah dieksploitasikan oleh pihak pembangkang untuk menunjukkan pemerintahan Harris yang tidak kurang autokratiknya berbanding Mustapha. Akibatnya kredibiliti Berjaya semakin menjadi persoalan.

4.3 Pilihanraya 1985

Sebagaimana yang dinyatakan, bunga-bunga penentangan terhadap Berjaya mulai timbul selepas pilihanraya 1981 iaitu tempoh kedua pemerintahan Berjaya. Pemecatan Datu Abdul Hamid bin Tun Datu Mustapha telah memecah-belahkan sokongan golongan Islam dalam parti Berjaya sendiri. Hamid sebelum dipecat telah menubuhkan sebuah kumpulan kecil di dalam Berjaya sendiri, dikenali sebagai 'Gang of Seventeen'¹ yang terdiri daripada tujuh-belas wakil rakyat yang mempercayai bahawa umat Islam di Sabah tidak mendapat pembahagian yang sepatutnya dari kerajaan. Selepas beliau dipecat, beliau telah menyertai pula parti USNO dan beliau sudah pasti diikuti oleh penyokong-penyokong beliau. Jadi, di sini sudah bermulalah perpecahan sokongan umat Islam kepada Berjaya

Perbalahan Harris dengan Pairin juga telah meyebabkan keadaan yang sama tetapi kali ini ianya melibatkan sokongan dari golongan Kadazan. Apabila Pairin meletakkan jawatan² beliau dan bertanding dalam pilihanraya kecil di Tambunan sebagai calon bebas, dan beliau muncul sebagai pemenang, telah menunjukkan pula perpindahan sokongan dari kaum Kadazan. Kemenangan Pairin

1 Rujuk Paul Raffaele (1986 : 320) untuk keterangan lanjut.

2 Bala Chandran (1986 : Bab 5) mengulas bahawa perletakan jawatan Pairin adalah atas desakan Berjaya.

jelas menunjukkan bahawa Berjaya mula kehilangan sokongan dari kaum Kadazan. Keadaan diburukkan apabila Harris telah memansuhkan taraf kedaerahan Tambunan dan memberhentikan segala projek-projek pembangunan di Tambunan. Menurut Bala Chandran (1986 : 133):

"Berjaya, he (Harris) stormed, will not bow to any pressure, including through the ballot box...Suffian Koroh, his Deputy, justified the Berjaya action by saying that by voting for Pairin, the people had voted against development. He maintained that the Government cannot be expected to provide equal care to its opponents."

Paul Raffaele juga mengulas tentang hal ini (1986 : 332):

"...the Sabah Chief Minister made one of the most disasterous political mistakes of his career...the state government had altered Tambunan's status as a district...District chiefs and ketuas' kampung would lose their jobs. All government facilities would be withdrawn...The government has chosen Tambunan as a pioneering area in view of the people's declared wish that they did not rely on the government development aid for their livelihood but wish to stand on their own feet."

Keputusan Harris ini telah dieksploitasikan oleh pihak pembangkang untuk menunjukkan sikap Harris yang semakin autokratik. Kalau kerajaan boleh menghukum rakyat yang tidak mengundi mereka, maka di manakah letaknya demokrasi berpelembagaan yang menjadi amalan mereka? Tambunan merupakan sebuah kawasan perkampungan Kadazan dan Pairin adalah seorang keturunan Kadazan. Hak mereka sebagai pengundi, hak mereka sebagai rakyat Sabah dan hak mereka sebagai warganegara Malaysia telah diperkecil-kecilkan oleh Berjaya. Kadazan merupakan satu sukuk kaum yang berpusat di Sabah sahaja. Perasaan kekitaan di kalangan mereka sangat kuat. Oleh yang demikian, apabila Harris mengorak langkah untuk menghukum penduduk Tambunan, maka beliau bukan sahaja memarahkan kemarahan penduduk Tambunan, tetapi keseluruhan kaum Kadazan secara amnya. Dari itu bermulalah rasa tidak puashati di kalangan kaum Kadazan yang mula mempersoalkan masa depan mereka di bawah pimpinan Harris dan Berjaya. Dengan lahirnya semangat komunal di kalangan kaum Kadazan telah memberikan inspirasi kepada Pairin untuk menubuhkan sebuah parti politik yang baru, sebagaimana menurut Bala Chandran (1986: 136):

"The Tambunan verdict on the other hand, had given Pairin the mandate to make changes in Sabah: to start a new party, and a new direction of the course which Sabah must take, being fair to all communities. The confidence shown by Tambunan was sufficient incentive for support for what was to be PBS."

Pairin rasa-rasanya sedar bahawa parti barunya tidak boleh bergantung kepada sokongan kaum Kadazan semata kerana pembahagian sukukaum di Sabah yang terlalu banyak dan tidak wujudnya satu-satu kaum yang terlalu dominan. Akibat itu, parti baru Pairin iaitu PBS telah diisytiharkan sebagai sebuah parti 'multi-racial'.

Melihat perkembangan Pairin dan komunalisme Kadazan, Harris telah membuat keputusan untuk mempercepatkan pilihanraya, iaitu setahun lebih awal dari yang sepatutnya. Tujuan Harris adalah untuk menyekat pengaruh Pairin, menyekat penularan semangat komunalisme Kadazan dan sentimen anti-Berjaya. Keputusan Harris untuk mempercepatkan pilihanraya telah menyebabkan Pairin kesuntukan masa untuk bersiap-sedia dalam menghadapi pilihanraya tersebut - salah satu yang terpenting ialah pendaftaran PBS. Oleh kerana pada waktu itu pendaftaran PBS belum diluluskan, maka Pairin telah menjadi presiden Pasok¹. Apabila pendaftaran PBS diluluskan pada 5hb Mac, 1985, Pairin telah meletakkan jawatannya di Pasok dan telah mengalihkan tumpuan beliau untuk menyediakan PBS untuk pilihanraya yang akan datang. Menurut Paul Raffaele (1986 : 341), ini merupakan plot oleh Berjaya untuk menggambarkan Pairin sebagai:

"...to portray Pairin to the electorate - including the Kadazan community - as a man of

1 Ditawarkan oleh Presiden Pasok ketika itu iaitu Ignatius Malanjun

little political principle who lusted after power for its own sake, as well as to expose his multiracialism as a false front and so reveal his chauvinistic Kadazan Nationalism."

Bagaimanapun, Pairin telah mengundang Pasok dan ahli-ahlinya untuk bergabung di bawah PBS yang mana telah mereka tolak. Walaupun demikian, terdapat sekumpulan penyokong-penyokong Pasok yang berhijrah bersama-sama Pairin ke PBS¹. Di satu pihak yang lain, plot Harris dibantu oleh dakwaan presiden baru Pasok iaitu Edward Sinsua yang menurut Paul Raffaele (1986 : 345):

"...telling the press that many of the Pasok leaders were furious after Pairin suddenly abandoned them."

Namun begitu, Pasok nampaknya tidak mendapat perhatian langsung. Semangat komunalisme berkobar-kobar di dalam jiwa setiap Kadazan. Selepas trajedi 'Double Six' yang meragut nyawa Tun Fuad Stephens, inilah kali pertama munculnya seorang pemimpin Kadazan yang akan bertanding dalam pilihanraya untuk cuba merebut jawatan Ketua Menteri untuk mengetuai pucuk pimpinan Sabah. Paul Raffaele telah mengulas bahawa (1986 : 323):

1 Ini kerana Pairin dikatakan telah merancang penubuhan PBS di bawah parti Pasok secara diam-diam dan dalam pada itu, telah berjaya mendapat sokongan ramai ahli-ahli Pasok.

"After two decades of Islamic domination, they were looking for a hero to lead them on to victory over the Muslims, and Pairin had the good sense and luck to surface at the right time."

Melihat kebangkitan komunalisme Kadazan yang bersama-sama itu juga pengaruh agama Kristian (ini kerana kebanyakan atau majoriti kaum Kadazan beragama Kristian - ¹rujuk Jadual 3) telah menggerakkan USNO untuk sama-sama membangkitkan komunalisme masyarakat Melayu / Islam. Ia juga memberi peluang kepada Mustapha untuk menceburkan diri semula di dalam arena politik yang telah beliau tinggalkan sekian lama. Ini memandangkan bahawa beliau merupakan seorang tokoh politik yang masih dihormati dan disegani oleh umat Islam. Dengan yang demikian, pilihanraya 1985 boleh ditafsirkan sebagai satu perbalahan antara kaum dan agama. Kalau dilihat dari keputusan pilihanraya 1985 (rujuk Jadual 2 dan Jadual 4) dapat dikatakan bahawa golongan Melayu / Islam menyokong USNO dan golongan Kadazan pula menyokong PBS. Masyarakat Cina pula terbelah bagi di antara PBS dan Berjaya. Berjaya dengan konsep 'multi-racial'nya tidak mendapat sokongan dari golongan Melayu / Islam dan juga golongan Kadazan kerana di pihak USNO mereka memburukkan Berjaya yang kononnya tidak memperdulikan umat Islam.

1 Jadual 3 bertarikh pada tahun 1970, tetapi oleh kerana pada tahun 1980an pembahagian sukukaum sudah digabungkan di bawah pribumi dan Cina sahaja maka jadual ini telah digunakan.

JADUAL 3
JUMLAH PENDUDUK SABAH MENURUT AGAMA (1970)

	Jumlah besar	Kadazan /Dusun	Murut	Bajau	Melayu	Lain-lain Bumiputera	Indonesia	Cina	Lain-lain
SABAH	651 302	183 574	30 908	77 755	18 244	126 274	39 155	138 512	36 882
ISLAM	260 945	16 890	1 510	74 628	17 960	90 868	36 367	1 194	21 528
KRISTIAN	157 422	84 042	14 734	54	140	13 191	2 458	33 469	9 334
BUDDHIS	63 313	1 169	109	38	9	1 717	24	59 868	379
TANPA UGAMA	75 131	41 439	8 387	165	46	11 205	153	13 103	633
LAIN-LAIN	74 493	40 034	6 168	2 870	89	9 293	153	30 878	5 008

Dipetik dari buku "Berjaya di tengah-tengah Politik Malaysia" karangan Yahaya Ismail (1978 : 5).

Jadual 4 : Ethnic composition of constituencies and votes cast for each political party, 1985

	Votes for each party(%)		
	PBS	USNO	Berjaya
Malay/Muslim-dominated constituencies (8)*	12.6	47.2	33.1
Kadazan-dominated constituencies (14)**	48.3	15.2	23.0
Chinese-dominated constituencies (6)	38.9	12.0	40.8

* Constituencies in which at least 65 per cent of the electorate is of one ethnic / religious group.

** Includes Moyog constituency won by PBS-backed 'independent' candidate.

(Dipetik dari "Federalism At The Crossroads" karangan Mavis Puthuchear, 1985 : 3)

Mereka mendakwa bahawa Harris banyak membantu kumpulan agama dan ethnuk yang lain. Paul Raffaele telah mengulas (1986 : 348):

"Muslim leaders began preaching that the Muslims band together at the coming elections for political survival and the continued health of their religious and communal interests."

Penduduk Islam mula merasa sangsi terhadap Harris dan mereka telah berpaling-tadah kepada Berjaya kerana kebangkitan komunalisme Kadazan / Kristian di mana mereka takut kalau-kalau mereka sebagai umat Islam di Sabah akan hilang peranan dan

keistimewaannya.

PBS di satu pihak lain, walaupun mengisytiharkan diri sebagai parti 'multi-racial', tetapi hakikatnya tidak dapat dinafikan. Kebanyakan pemimpin PBS rata-rata merupakan Kadazan. Dalam pertempuran pilihanraya 1985, Pairin sebagai seorang Kristian telah mendapat sokongan dari mereka yang beragama Kristian dan sebagai seorang Kadazan, juga mendapat sokongan dari kaumnya. Paul Raffaele (1986 : 346) mendakwa bahawa Datuk Haji Yahya Lampong¹ telah membuat komen tentang perkara ini dengan berkata:

"I was aware that Joseph Pairin had captured the imagination of all Kadazans...It was a powerful spiritual movement and nobody could stop it...PBS workers were going round kampungs telling the Kadazans that a vote for Pairin was a vote for Jesus."

Seterusnya beliau juga menulis (1986 : 354):

"The task to win the election for PBS became a sacred duty and many churches held informal prayer sessions for the Christian Pairin's

1 Beliau merupakan calon untuk Tempasuk; ahli Berjaya yang telah melompat ke USNO di saat-saat akhir sebelum pilihanraya 1985.

success."

(1986 : 365):

"Placing a photo of Harris on one palm and one of Pairin on the other, they (PBS campaigners) would ask the Christian Kadazan villagers rhetorically, 'Harris is a Muslim. Pairin is a Christian. Which one should you vote?'"

(1986 : 381):

"Berjaya party workers reported back to Harris that at Catholic Church services, special sessions were being held after mass where PBS workers gave pep talks to the faithful, impressing on them the need to vote for the party. 'This is the last chance for the Christians', they would preach. 'If PBS loses, the Christian church will vanish. A vote for Pairin is a vote for Jesus.'"

Berjaya menuduh USNO dan PBS cuba memecah-belahkan rakyat berdasarkan kaum dan agama, sama sekali menghancurkan integrasi yang selama sembilan tahun telah mereka semaikan di kalangan rakyat Sabah di bawah parti 'multi-racial' mereka. Berjaya mendakwa bahawa USNO dan PBS adalah parti-parti perkauman walaupun mereka mengaku sebagai parti 'multi-racial' dan telah menyeru

rakyat agar tidak terpedaya dengan tipu-helah mereka.

Bagaimanapun, walaupun pilihanraya 1985 banyak memperlihatkan perbalahan antara kaum dan agama tetapi yang nyata pihak pembangkang dengan mudah mengeksploitasikan kesalahan-kesalahan Harris semasa memerintah. Mereka telah membangkitkan soal tindakan-tindakan Harris yang dilakukannya tanpa mempertimbangkan kehendak rakyat. Harris didakwa bersikap autokratik dan sesuka hati. Penyerahan Pulau Labuan diberikan sebagai contoh. Dan sememangnya penyerahan Pulau Labuan sebagai Wilayah Persekutuan adalah tanpa restu rakyat Sabah, tanpa pengetahuan terlebih awal dan tanpa meminta pendapat rakyat. Mereka juga telah mendakwa bahawa Harris telah 'menjual' Labuan kepada kerajaan pusat dan berniat pula mengulangi perkara yang sama dengan Kundasang, Tambunan dan Sipitang¹. Harris telah lama mendiamkan diri tentang isu penyerahan Labuan. Dakwaan demi dakwaan telah dibuat tentang tindakan Harris tetapi beliau sama sekali tidak merasakan beliau perlu menjelaskan tindak-tanduk beliau kepada rakyat. Tetapi menjelang pilihanraya 1985, dakwaan-dakwaan yang dibuat oleh pihak pembangkang semakin menjadi-jadi, maka barulah Harris menolak dakwaan-dakwaan tersebut dengan alasan-alasan beliau yang sama sekali sudah tidak dipedulikan oleh rakyat yang telah lama sakit hati apabila Labuan dipisahkan dari Sabah dahulu.

1 Sila rujuk Raffaele (1986 : 363) untuk keterangan lanjut.

Mereka juga membawa kes Tambunan ke pengetahuan ramai untuk menunjukkan bagaimana Berjaya bersedia bertindak menghukum rakyat yang tidak menyokong mereka, rakyat yang menyuarakan pendapat dan rasa tidak puashati mereka, rakyat yang hanya bertindak mengikut ciri-ciri demokrasi yang menjadi amalan kerajaan Malaysia keseluruhannya. Dan kes Tambunan bukannya kes yang pertama. Dalam pilihanraya peringkat Parlimen 1982 dulu, apabila calon DAP memenangi kerusi yang dipertandingkan di Sandakan, kerajaan Berjaya telah bertindak:

"...cutting funds for street lights and development to Sandakan."

Demikian menurut Mavis Puthucheary dalam kertas Isis seminarnya yang bertajuk "Federalism at the Crossroads" (1986 : 17).

Parti-parti pembangkang cuba memaparkan Harris sebagai seorang yang sudah mengabaikan ciri-ciri demokrasi, seorang pemimpin yang menyalahgunakan kuasa, seorang pemimpin yang bertindak sesuka hati. Walaupun pada Jumaat, 18hb Januari, 1985, akhbar Sabah Times telah memuatkan di mukasurat depannya, bertajuk 'CM PUTS FACTS RIGHT' yang mana melaporkan bahawa pemansuhan taraf kedaerahan Tambunan adalah selari dengan usaha kerajaan untuk mengemas-kinikan pentadbiran di kawasan tersebut yang secara tidak sengaja ianya telah berlaku sejurus selepas pilihanraya kecil di Tambunan. Paul Raffaele (1986 : 333) telah mengulas:

"Of course no one believed that there really had been a change of heart, particularly as Deputy Chief Minister, Tan Sri Suffian Koroh only three days earlier had told a dialogue session at Kemabong that the Berjaya government would provide development aid, economic opportunities and other benefits to its supporters and could not be expected to provide equal care for its opponents."

Gerakbalas Harris ini dilihat oleh rakyat sebagai mengaburi mata rakyat dari mengetahui keadaan yang sebenar. Tetapi rakyat tidak semudah itu tertipu terutama apabila pihak pembangkang dengan senang hati membuka mata rakyat akan tipu muslihat Harris.

Pembangkang juga mengungkitkan isu pendatang haram yang sememangnya merupakan masalah berbangkit di Sabah. Dalam Berita Parti Bersatu Sabah iaitu Suara Bersatu, vol: 3, isu Oktober, 1988, halaman 3, Timbalan Menteri Dalam Negeri, Datuk Megat Junid Megat Ayub telah membuat kenyataan bahawa kebanyakan kegiatan jenayah di Sabah telah dilakukan oleh pendatang haram.

Menurut Paul Raffaele (1986 : 364-365), USNO telah membangkitkan dan memperbesarkan isu pendatang haram dalam kempen pilihanraya 1985.

1175 70

"'Keep your house secure. Vote USNO,' urged one enigmatic poster, reminding householders that, with the Filipino immigrants lurking around, their houses were not safe anymore."

Hal ini memang melucukan kerana sebagaimana yang diketahui, kehadiran pendatang-pendatang haram dari Filipina adalah atas 'daya usaha' Mustapha dahulu. Dari satu segi ini telah mengingatkan rakyat punca kedatangan pendatang haram. Jadi, dalam usaha untuk memungut undi, rasa-rasanya USNO kehilangan undi di sini akibat kesalahan di waktu kegemilangannya dulu.

Berjaya sebagai parti pemerintah terlalu yakin, lebih-lebih lagi apabila lapuran 'Police Special Branch' di Kota Kinabalu meramalkan bahawa Berjaya akan menang dalam pilihanraya 1985, paling kurang 32 kerusi, kalau tidak 36 (rujuk Paul Raffaele, 1985 : 346). Itulah sebabnya Harris telah membubarkan Dewan Undangan Negeri setahun lebih awal dari yang sepatutnya. Bagaimanapun, Harris mulai merasa ragu-ragu tentang keputusannya apabila parti-parti pembangkang mula memaparkan 'dosa-dosa' beliau satu persatu. Dengan sebab itulah maka beliau telah cuba membetulkan semua kesalahan-kesalahan beliau dan cuba memujuk rakyat untuk mengundi semula Berjaya. Misalnya dalam kes pertukaran 'bumiputera' kepada 'pribumi', Harris telah membuat satu kenyataan di Beluran semasa kempen pilihanraya dengan berkata:

"No one is trying to destroy the identity of any ethnic groups in Sabah. The people may consider calling themselves whatever they wish...Even those who oppose the move to shorten the term 'bumiputera' to 'pribumi' can call themselves, if they wish, by a new ethnic group name. The term 'pribumi' was merely used for the sake of uniting the indigenous ethnic groups of the state."

Demikian ulasan Paul Raffaele (1986 : 374-375). Tetapi mengapa Harris tidak menjelaskan ini di awal-awal lagi menjadi persoalan. Apakah beliau dapat merasa kehilangan sokongan dan rasa hormat dari rakyat? Maka beliau telah cuba memperbaiki keadaan? Rasa-rasanya Harris walaupun merasa yakin pada awalnya tetapi di tengah-tengah kehangatan kempen pilihanraya, beliau mula merasa kurang yakin. Lebih-lebih lagi penukaran bumiputera kepada pribumi adalah tanpa mengambil kira pendapat rakyat dan Harris juga telah memasukkan kaum-kaum pendatang seperti orang Timor, Filipina dan Indonesia ke dalam kategori pribumi. Ini semakin memburukkan imej Harris sebagai memberi perlindungan kepada kaum pendatang, juga menguatkan dakwaan-dakwaan pihak pembangkang bahawa beliau sengaja membiarkan kaum pendatang di Sabah untuk meningkatkan lagi peratus penduduk Islam di Sabah.

Bagi pengkaji, Harris dalam usaha memperbaiki kesilapannya telah secara tidak langsung mengaku bahawa beliau sebenarnya telah melakukan kesalahan. Tetapi malangnya beliau terlambat dalam usaha memberi penjelasan mengenai tindak-tanduk beliau yang disebut-sebut sebagai tindakan autokratik dan tindakan sesuka hati.

Dalam kempen pilihanraya 1985, Harris telah cuba menggunakan wang untuk mengembalikan sokongan rakyat kepada Berjaya. Kebakaran di Tenom yang menghancurkan dua blok rumah kedai telah dibayar ganti rugi oleh kerajaan sebanyak \$400 000, \$50 000 oleh Berjaya dan \$50 000 lagi oleh Harris sendiri. Harris juga telah mengumumkan bahawa Yayasan Sabah akan membayar dividen kepada rakyat Sabah sebanyak \$50.00 setiap orang mulai 1hb April sehingga 18hb April, 1985, iaitu beberapa hari sebelum pilihanraya. Selain itu, Harris juga telah mengumumkan tentang pelaburannya di dalam Amanah Saham Nasional yang mana setiap pribumi dewasa dibekalkan dengan saham bernilai \$100.00.

Oleh kerana saham ASN ini diberikan kepada pribumi sahaja maka ia bermakna bahawa kaum Cina sama sekali tidak memperolehi-nya dan ini telah dieksploitasikan oleh pihak pembangkang Cina. Harris telah mengenal pasti tentang undi masyarakat Cina di mana mereka telah lama merupakan 'power-balancer' atau penentu di mana dalam pilihanraya 1964 dulu, mereka telah membantu USNO mendapat undi majoriti dan dalam pilihanraya 1976, mereka telah meletakkan Berjaya sebagai pemerintah Sabah. Dengan itu, Harris pada 17hb Mac, 1985, di seminar ekonomi 'United Sabah Chinese Association' telah dalam ucapannya telah mengatakan bahawa kerajaan Berjaya

akan mengurangkan yuran dan kadar cukai organisasi ekonomi
 1
 sekiranya Berjaya berkuasa semula. Dari segi sejarah, masyarakat
 Cina selalunya mengundi parti yang mendapat sokongan dari kera-
 jaan pusat. Dari sudut ini, Berjaya tidak perlu bimbang kerana
 Berjaya sememangnya mendapat sokongan daripada kerajaan pusat.
 Hal ini boleh dikenalpasti bilamana Berjaya telah menggunakan
 simbol Barisan Nasional dan bukan simbol Berjaya dalam pilihan-
 raya tersebut. Selain itu, menteri-menteri kerajaan pusat juga
 turut ke Sabah untuk berkempen bagi pihak Berjaya. Ini termasuk-
 lah Timbalan Perdana Menteri, Datuk Musa Hitam dan juga Perdana
 Menteri Malaysia sendiri, Dr Mahatir. Dari segi sejarahnya meman-
 glah benar bahawa parti yang mendapat sokongan dari kerajaan
 pusat akan muncul sebagai parti pemerintah. Tapi apa yang Harris
 tidak sedar ialah sentimen anti-kerajaan pusat semakin tebal di
 kalangan rakyat Sabah. Jadi sebenarnya, kedatangan menteri-men-
 teri dari Kuala Lumpur untuk berkempen di Sabah bagi pihak Ber-
 jaya semakin memburukkan lagi peluang Berjaya untuk mendapat
 sokongan rakyat. Lebih-lebih lagi, ucapan-ucapan yang diberikan
 oleh mereka bersifat menggugut, bersifat nasihat dan bersifat
 memberi tunjuk ajar. Misalnya menurut Paul Raffaele (1986 : 352):

"The presence of the powerful UMNO
 politician (Datuk Seri Sanusi Junid) in

1 Ramai yang tidak mempercayai dan menganggap ini hanya sebagai
 persediaan pilihanraya sahaja; lebih-lebih lagi PBS sudah
 awal-awal lagi menjanjikan perkara yang sama.

Semporna even before the election began was to show the Muslim voters that only Berjaya could provide federal backing for the protection of their religious interests in the face of Kadazan and Christian revival...Federal UMNO politicians speaking out against communalism were ineffectual and even resented by many who considered them patronizing."

(1986 : 367):

"Dr Mahathir pledge that the federal government would 'sink or swim with Berjaya'...In a voice taut with anger, Dr Mahathir told the voters that 'Berjaya should continue to rule Sabah. If any other party rules there will be no support from the Barisan Nasional Government.'...Harris had his men scattered among the crowd to pick up their comments and the most common was, 'Who is he to come over here to tell us how to do things in our state?'"

(1986 : 378):

"...Federal Trade and Industry Minister, Tengku Razaleigh Hamzah, in speaking at a so called unity gathering in Kota Kinabalu, bluntly warned the people of Sabah that they risked being denied development funds if they voted against Berjaya. The Malaysian prince-politician warned the state not to make the same mistake as the people of Kelantan in 1959 when they voted for the opposition party PAS and had to live with little development aid for 18 years."

(1986 : 381-382):

"...Malaysian Deputy Prime Minister Datuk Musa Hitam jetted into Kota Kinabalu and promptly warned the Sabah voters again that if they voted for the opposition they faced a similar situation to Kelantan in 1959 when an opposition party, PAS, had won power and the state languished with little development for 18 years...'We cannot accept political struggles which use anti-Malaysian sentiments.'"

Dengan itu jelas bahawa beberapa perkara tertentu telah menyumbang kepada kekalahan Berjaya iaitu termasuklah kebangkitan komunisme Kadazan, perasaan anti-kerajaan pusat dan secara amnya, ketidakpuasan hati rakyat melihat Harris bertindak sesuka hati. Sebagai kesimpulannya, pengkaji akan membincangkan sebab-sebab ini mengikut pembahagian sukukaum.

4.3.1 Kadazan

Dengan merujuk kepada Jadual 4, didapati bahawa di kawasan yang didominasi oleh kaum Kadazan, 48.3% daripada undi mereka berpihak kepada PBS. Daripada apa yang telah dibincangkan setakat ini, rasa-rasanya kaum Kadazan telah meninggalkan Berjaya untuk menumpang teduh pula di bawah payung PBS kerana kebangkitan semangat komunisme mereka. Selepas Tun Fuad Stephens, tidak wujud seorang pun pemimpin Kadazan yang berpengaruh seperti beliau. Tun Fuad Stephens telah diberikan gelaran 'Huguan Siou' iaitu gelaran yang tertinggi untuk komuniti Kadazan. Selepas beliau, tidak ada orang lain yang mengambil alih gelaran tersebut. Walaupun Datuk James Ongkili pernah ditawarkan gelaran tersebut tetapi beliau tidak menerimanya. Oleh yang demikian, Datuk Joseph Pairin Kitingan merupakan orang kedua yang memakai gelaran tersebut selepas Stephens. Dengan memakai gelaran tersebut, telah secara tidak langsung memberi jaminan sokongan daripada kaum Kadazan kepada Pairin. Bagaimanapun, sokongan dari kaum Kadazan

kepada Pairin bukanlah sokongan yang membabi buta. Pada tahun 1982, perayaan Pesta Menuai¹ telah dianjurkan oleh pihak kerajaan di Keningau yang telah dirasmikan oleh Yang diPertuan Agong. Bagaimanapun, ramai yang merasakan bahawa dalam perayaan tahun tersebut, ianya telah tidak memasukkan kesemua nilai-nilai tradisi Kadazan seperti mana yang lazimnya. Tambahan pula, Pesta Menuai tahun 1982 telah tidak membenarkan penyertaan dari seluruh negeri sepertimana yang lazimnya. Apabila Pairin, selaku presiden Kadazan Cultural Association (KCA) mengumumkan bahawa KCA akan menganjurkan satu lagi perayaan Pesta Menuai secara yang lazimnya dirayakan, kerajaan Berjaya telah memulaukannya, di mana mereka tidak memberikan sebarang kemudahan termasuk penggunaan dewan masyarakat (rujuk Moira David - 1988 : 30). Selain itu, telah berlaku juga pemotongan bekalan elektrik pada masa perayaan dan ianya telah tidak mendapat sebarang liputan dari media massa rasmi (rujuk Bala Chandran - 1986 : 118). Kemudiannya, pada tahun 1984, di perayaan Pesta Menuai, Ongkili telah mengumumkan bahawa di tahun-tahun akan datang perayaan Pesta Menuai akan dikenali sebagai Pesta Rakyat di mana perayaan tersebut bukannya khas untuk kaum Kadazan lagi tetapi akan dibuka untuk kaum-kaum lain juga. Ini telah menyalakan api kemarahan sukukaum Kadazan.

-
- 1 Kaum Kadazan samada Kristian, Islam atau animist merayakan Perayaan Pesta Menuai atau Magavau ini setiap tahun sebagai tanda terima kasih kepada semangat padi yang memberikan mereka hasil untuk setiap tahun. Sejak tahun 1960 lagi, hari Pesta Menuai merupakan hari kelepasan am di Sabah.

Dan apabila Harris menukarkan penggunaan bumiputera kepada pribumi, kaum Kadazan semakin merasa terhimpit, seolah-olah kerajaan ingin menghapuskan identiti mereka.

Ini ditambah pula oleh penerusan dasar pengislaman oleh Berjaya. Keadaan semakin buruk apabila kerajaan Berjaya telah mendirikan sebuah rumah anak yatim Islam di Tambunan, sebuah kawasan Kadazan / Kristian. Menurut Paul Raffaele (1986 : 323) dan juga seorang informant pengkaji, anak-anak yatim yang ditempatkan di rumah tersebut akan dibesarkan sebagai seorang Islam tanpa mengambil kira samada arwah ibubapa adalah Islam ataupun bukan. Menurut Paul Raffaele lagi (1986 : 327):

"The final straw for Tambunan's Christians came when Dr Mahatir visited the town to witness a conversion ceremony...to them it was visible proof that the Malaysian Government was intent on pushing the Kadazans towards Islam when many were already devout Christians..."

Ini telah diakui benar oleh seorang informant pengkaji yang merupakan penduduk Tambunan. Oleh yang demikian tidak hairanlah kalau kaum Kadazan telah hilang keyakinan terhadap Berjaya. Dan pemansuhan taraf kedaerahan Tambunan dan pembekuan projek-projek pembangunan di kawasan itu, sejurus selepas kemenangan Pairin dalam pilihanraya kecil di sana telah semakin menambahkan

kemarahan mereka dan dengan itu semakin pudarlah sokongan mereka kepada Berjaya. Tidak hairanlah kalau mereka telah memberi sokongan sepenuhnya kepada PBS kerana ianya diketuai oleh 'Huguan Siou' mereka iaitu Joseph Pairin Kitingan.

4.3.2 Cina

Dengan merujuk kepada Jadual 4, diperhatikan bahawa secara amnya, bolehlah dikatakan bahawa undi masyarakat Cina terbahagi sama rata di antara PBS dan Berjaya. Jadi, dalam pilihanraya 1985 ini, masyarakat Cina telah tidak menyokong atau mengundi parti yang mendapat sokongan kerajaan pusat, sebagaimana yang telah mereka lakukan dalam pilihanraya 1967 dan 1976 dahulu.

Berjaya kehilangan setengah daripada sokongan masyarakat Cina yang boleh dikaitkan dengan cukai tanah dan harta benda yang terlalu tinggi. Mengikut Mavis Puthucheary (1985 : 17):

"In towns, where nearly half of the Chinese population live, residents were required to pay higher property and land taxes; the increased rates being in some cases more than three times the old rates."

Paul Raffaele (1986 : 384):

"The fees (authority licence fees and rentals) were among the highest in Malaysia

and pinched local businessmen, mostly

Chinese, at a time when the recession had

dramatically shrunk their profits."

PBS telah berjanji akan mengurangkan cukai-cukai dan yuran-
yuran ini sekiranya mereka menang.

Satu lagi perkara yang menyebabkan Berjaya kehilangan sokongan dari masyarakat Cina ialah kes di mana dalam pilihanraya peringkat Parlimen 1982 dulu, apabila calon DAP telah menang di Sandakan, sebuah kawasan yang penduduknya didominasi oleh masyarakat Cina, Berjaya telah bertindak 'menghukum' penduduk Sandakan, sebagaimana menurut Mavis Puthuchearry (1985 : 17):

"...the Berjaya government retaliated by cutting funds for street lights and development in Sandakan. This angered the people of Sandakan especially the Chinese population. The younger and more educated Chinese population gave its support to the new party PBS, in the 1985 election."

4.3.3 Melayu / Islam

Dalam pilihanraya 1985, dapat dilihat perpindahan sokongan Melayu / Islam daripada Berjaya kepada USNO. Berbanding dengan pilihanraya 1981 yang mana USNO hanya memperolehi tiga buah kerusi, USNO telah mencapai satu perkembangan yang menarik dalam pilihanraya 1985 dengan memenangi 16 buah kerusi.

Sebab utama Berjaya kehilangan sokongan Melayu / Islam bolehlah dikaitkan dengan kemunculan semangat komunisme Kadazan, yang mana mereka merasa kedudukan mereka terganggu. Oleh kerana Berjaya adalah sebuah parti 'multi-racial', maka bagi mereka ianya tidak berjuang untuk kepentingan umat Islam. Lantaran itu, mereka telah berkumpul di bawah payung USNO, sebuah parti yang bersejarah, yang telah memperjuang dan mempertahankan kepentingan umat Islam antara tahun 1967 -1976.

Satu lagi sebab yang mungkin ada kaitan dengan hal perpindahan sokongan Melayu / Islam ialah pemecatan Datu Abdul Hamid bin Datu Mustapha pada tahun 1981 dan pemecatan USNO daripada Barisan Nasional pada tahun 1984. Keadaan yang sedemikian telah memecah belahkan undi Melayu / Islam.

Dan kesemua sebab-sebab yang diberikan mengikut kaum ini ditambah pula oleh sebab-sebab umum seperti penyerahan Pulau Labuan, perasaan anti-kerajaan pusat, masalah pendatang haram, sebagaimana yang telah dibincangkan. Maka dengan itu tertumpaslah

BAB 5 : Pilihanraya 1986

5.1 Sepintas lalu, peristiwa yang membawa kepada pilihanraya 1986

Kemenangan PBS disambut dengan beragam jenis perasaan oleh rakyat Sabah. Kaum Melayu-Islam terutamanya merasa ragu-ragu terhadap pucuk pimpinan PBS yang diketuai oleh Datuk Joseph Pairin Kitingan, seorang Kristian. Beliau merupakan Ketua Menteri ketiga di Sabah yang bukan Islam iaitu selepas Stephens dan Peter Lo. Keadaan diburukkan lagi apabila USNO dan Berjaya tidak dapat menerima kemenangan PBS dan berusaha untuk mencabar keutuhan Pairin.

Pada 22hb. April 1985, iaitu pada pukul 5.00 pagi, Mustapha telah diberitakan, disumpah masuk sebagai Ketua Menteri Sabah, manakala Pairin pula disumpah masuk pada pukul 8.30 malam pada hari yang sama. Maka krisis Sabah sekarang ialah ia mempunyai dua orang Ketua Menteri, yang mana satu Ketua Menteri yang sah? Dengan campurtangan dari kerajaan pusat, Pairin telah diisytiharkan sebagai Ketua Menteri yang sah dan perlantikan¹ Mustapha ditarik balik. Bagaimana pun, perkara tersebut tidak selesai begitu sahaja. Pada 22hb Mei 1985, Mustapha telah membuat

1 Keterangan lanjut untuk kes ini boleh didapati dari buku "The Night that Shook Sabah" karangan Ling Jiew Bu (1986).

permohonan untuk menyaman Pairin dan Yang Di Pertua Negeri Sabah di Mahkamah Tinggi Kota Kinabalu di mana menurut Asiaweek (31hb. Mei 1985 :18) dalam artikel bertajuk 'Mustapha's New Challenge':

"Mustapha is basing his case on article 6(3) of the Sabah constitution which says that the governor shall appoint as Chief Minister a member of the legislative assembly who in his judgement is likely to command the confidence of the majority."

Dalam writnya, Mustapha memohon pengisytiharan sebagai tidak berpelembagaan perlantikan Pairin dan melarang beliau daripada menjalankan kuasa-kuasa Ketua Menteri. Ini adalah sebagaimana yang dilaporkan dalam akhbar Daily Express (22hb. Februari 1986 :16). Tuntutan saman ini merupakan kes pertama dibawa ke mahkamah. Dalam sejarah Malaysia, kesahihan sebuah kerajaan tidak pernah dicabar di mahkamah. Tuntutan saman ini juga merupakan titik permulaan kepada pertentangan keutuhan PBS. Bagaimanapun keadaan reda sedikit apabila perbicaraan ditangguh kepada 15 hb April 1986.

Pada Februari 1986, enam ADUN telah meletakkan jawatan dan keluar daripada parti tersebut. Mereka yang terlibat adalah Ignatius Malanjun (Moyog) dan Thomas Anggan (Bingkar) yang kedua-duanya kemudiannya telah menyertai Pasok dan Francis C. K. Leong (Sembulan) serta Bernard Chu Thou Hien (Sungai Sibuga) yang telah

(Sembulan) serta Bernard Chu Thou Hien (Sungai Sibuga) yang telah menubuhkan pula parti baru iaitu Sabah Chinese Party (SCP).

Akibat daripada peristiwa ini, Pairin telah mengambil keputusan untuk membubarkan Dewan Undangan Negeri pada 27 hb. Februari, 1986. Keputusan Pairin telah disambut dengan pengeboman, perarakan secara besar-besaran yang bermula di Kota Kinabalu dan telah kemudiannya merebak ke kawasan-kawasan lain di Sabah seperti di Sandakan dan Tawau. Dalam majalah Aliran (Vol VI: No. 4 April/May 1986: 4) misalnya memberitakan:

"Beginning from March 12, bombs began to explode and fires indiscriminately lighted through the state. According to the press, 49 cases of explosions, 50 cases of fire, 82 cases of bomb hoaxes, five deaths and numerous other cases of injuries had been reported by March 23. A curfew, the first in Kota Kinabalu in peace time, was also enforced on 14 March."

Pada 19hb March 1986, satu perarakan secara besar-besaran telah berlaku di mana perarakan bermula dari Masjid Negeri dan masjid tersebut telah digunakan sebagai tempat perlindungan. Perarakan tersebut hanya dapat diceraikan oleh pihak FRU yang terpaksa menggunakan kekerasan. Apa yang menghairankan ialah kebanyakan dari ahli-ahli yang berarak itu terdiri dari kaum pendatang. Talivisyen yang menyiarkan perarakan tersebut di slot

berita, telah memperlihatkan Datuk Harris Salleh, bekas Ketua Menteri yang juga selaku presiden Berjaya, turut mengambil bahagian dalam perarakan tersebut.

Kesemuanya ini telah membuka peluang kepada pihak pembangkang untuk mengambil kesempatan menuduh PBS sebagai tidak mendapat sokongan dari rakyat Islam di Sabah. Mereka mengatakan bahawa tanpa sokongan rakyat Islam, sesebuah kerajaan tidak boleh dibentuk; oleh itu harus membuka jalan kepada sebuah parti Melayu-Islam. Ini sebagaimana yang dipetik dari buku 'The Third Mandate' karangan Bala Chandran, (1986 : 151);

"PBS is not fit to rule Sabah because it does not have a large Muslim-Malay membership, therefore, it should make way for a Muslim Malay party."

Kalaulah benar dakwaan mereka, mengapa pula berlaku bantahan apabila Pairin membubarkan Dewan Undangan Negeri yang akan memberikan mereka peluang untuk mendapat pucuk pimpinan atas sokongan rakyat?

Pada 23hb March 1986, Mahathir telah melawat Sabah dengan berangka rasmi dari Kerajaan Negeri telah wujud sebanyak dua ideanya iaitu pembentukan kerajaan campuran ataupun dikenali juga sebagai Formula Sabah sebagai jalan untuk menyelesaikan masalah di Sabah. PBS telah pada akhirnya menolak Formula Sabah dan Pairin telah mengumumkan 19hb April 1986 sebagai hari penamaan calon di mana Pairin ingin mengadakan pilihanraya sekali lagi untuk

menyelesaikan masalah yang beliau hadapi.

Keputusan pilihanraya 1986 adalah seperti berikut;

Jadual 5 : Keputusan Pilihanraya 1986

Parti	Bil kawasan ditandingi	Bil kawasan dimenangi
PBS	47	34
USNO	27	12
BERJAYA	37	1
PASOK	2	0
SCCP	6	1
SCP/PCS	7	0
BEBAS	39	0

(untuk melihat komposisi Menteri Kabinet 1986, sila rujuk Lampiran 4. Perhatikan bahawa Sabah kini mempunyai 3 orang Timbalan Ketua Menteri yang mewakili 3 kaum terbesar di Sabah iaitu Melayu-Islam, Kadazan dan Cina.)

5.1 PBS mendapat mandat untuk kedua kalinya dari rakyat

Kemenangan PBS dalam pilihanraya 1986 dapat dikaitkan dengan beberapa perkara. Pertama sekali, akibat daripada rusuhan, pengeboman dan sebagainya yang telah berlaku serta perarakan beramai-ramai dari Masjid Negeri telah sedikit sebanyak memarakkan kemarahan orang Melayu-Islam sendiri. Penglibatan Harris dalam perarakan tersebut dengan sendirinya mematikan segala sokongan yang masih ada terhadap Berjaya. Begitu juga dengan Mustapha dengan tuntutan samannya serta rusuhan yang berlaku

berikutan dengan tuntutan saman beliau. Menurut Hussain Kassau, "USNO tutup pintu untuk saya - Datuk Dzul" dalam Majalah Era (12 April 1986 : 24-25):

"Setelah berlaku rusuhan dan perarakan yang dianjurkan oleh USNO, saya hilang kepercayaan sama sekali dengan USNO. Bukan saya sahaja tetapi hampir keseluruhan orang Islam di Sabah mengutuk rusuhan dan kekacauan yang telah berlaku di Sabah."

Dari keputusan pilihanraya 1986, jelas menampakkan penurunan mendadak Berjaya iaitu dari 6 kerusi pada tahun 1985 kepada hanya sebuah pada pilihanraya 1986. USNO turut mengalami kemerosotan sebanyak 4 buah kerusi.

Pada keseluruhannya, kempen pilihanraya 1986 agak sama sahaja dengan kempen pilihanraya 1985 dahulu. Cuma kali ini, PBS dengan mudah dapat mengeksploitasikan isu rusuhan, pengeboman dan kekacauan-kekacauan lain yang dilakukan oleh pihak pembangkang.

Ramai pemerhati politik mengatakan bahawa kemenangan PBS pada kedua kalinya ini adalah kerana mendapat simpati dari rakyat. Di lihat bahawa rakyat walaupun sesama agama dan kaum tetapi kalau pihak yang dihormati dan yang di ikuti selama ini jelas menampakkan penyelewengan dari dasar-dasar yang dilaung-laungkan, akan bertindak terhadap kuasa tersebut. Ini dapat menjelaskan mengapa USNO dan Berjaya merosot pencapaiannya pada pilihanraya

1986.

BAB 5 : KESIMPULAN

Rasa-rasanya, ramai di kalangan rakyat Melayu-Islam malu terhadap tindakan USNO dan Berjaya, terutamanya USNO, yang merupakan parti perjuangan mereka kerana telah menyeleweng dengan begitu jelas daripada dasar-dasar demokrasi berpelembagaan yang sepatutnya mereka amalkan. Penggunaan Masjid Negeri sebagai tempat berlindung juga telah menyebabkan orang Melayu-Islam sendiri marah kerana tempat ibadat mereka digunakan untuk kegiatan sedemikian rupa.

Untuk mereka yang sememangnya penyokong PBS, tidak ada masalah. Kepada mereka yang dalam keadaan tidak menentu, yang masih tertanya-tanya, peristiwa-peristiwa selepas pilihanraya 1985 cukup untuk menyakinkan mereka siapa yang patut mereka undi.

Bagaimanapun, setakat mana pula PBS benar-benar mencerminkan satu-satunya parti politik sanjungan rakyat Sabah. Apakah mungkin ianya merupakan satu-satunya alternatif kepada rakyat Sabah pada ketika itu sahaja? Yang pasti, sekiranya PBS tidak menyeleweng, bertindak adil dan saksama, peluang masih terus terbuka untuk mereka.

BAB 6 : KESIMPULAN

Daripada apa yang telah dibincangkan setakat ini, terutamanya dalam Bab Tiga dan Empat, dapat diperhatikan bahawa permainan politik di Sabah tidak dapat dipisahkan dari garis-garis perkauman dan agama. Mengikut pendapat pengkaji sendiri, ini adalah disebabkan oleh keadaan di Sabah sendiri yang mempunyai 38 jenis kumpulan ethnik yang berbeza, dan masing-masing parti politik cuba mendapatkan sokongan mereka. Jadi, di mana kelompok kaum yang sama atau hampir sama tidak dapat disatukan, maka agama telah digunakan sebagai alternatif untuk tujuan yang sama.

Sebelum mencapai kemerdekaan pada 16hb September, 1963, rakyat Sabah tidak kenal kuasa undi dan erti pilihanraya. Mereka tidak peduli siapa yang memerintah, berapa lama mereka memerintah; asalkan mereka bebas menjalani kehidupan seharian mereka sebagaimana lazimnya bagi mereka. Tidak wujud penentangan apabila Donald Stephens mengangkat sumpah sebagai Ketua Menteri yang pertama bagi Sabah, tidak wujud penentangan apabila secara tiba-tiba Peter Lo menggantikan Stephens sebagai Ketua Menteri. Juga, tidak wujud penentangan apabila USNO di bawah Mustapha memenangi pilihanraya 1967. Bunga-bunga penentangan muncul apabila Mustapha cuba 'memelayukan' yang bukan Melayu dan mengislamkan yang bukan Islam. Dengan itu, yang bukan Melayu dan yang bukan Islam merasa hak-hak dan kebiasaan mereka terancam. Mereka merasa tertekan apabila mereka tidak dapat mengamalkan kehidupan mereka sebagaimana yang telah biasa mereka lakukan. Dalam masa yang sama,

mereka merasa identiti mereka semakin pupus. Dalam Bab Tiga, ada diterangkan mengenai hal ini dan bagaimana penentangan terhadap Mustapha ini digerakkan oleh kerajaan pusat. Ini kemungkinan besar adalah disebabkan oleh kekurangan pemimpin yang berkebolehan di Sabah. Bagaimanapun, pada pendapat pengkaji, kalau pun kerajaan pusat tidak masuk campur, lambat laun akan muncul juga satu gerakan penentangan di bawah salah seorang pemimpin di Sabah. Ini adalah kerana, pada waktu Mustapha, memang ada rancangan dan percubaan-percubaan dari pihak-pihak tertentu untuk bersaing dengan Mustapha tetapi kesemua usaha tersebut terkandas di tengah jalan. Jadi sebenarnya usaha untuk meyaingi Mustapha memang ada, cuma ianya tidak berhasil sahaja. Ini mungkin boleh kita kaitkan dengan situasi di mana rakyat Sabah pada masa itu masih kurang berpengalaman dalam soal-soal sedemikian rupa memandangkan mereka baru sahaja mengorak langkah ke arah pemerintahan sendiri. Ini terbukti apabila PBS di bawah Datuk Joseph Pairin Kitingan muncul pada tahun 1985. Sebagaimana yang telah dibincangkan dalam Bab Empat, kemunculan PBS adalah atas daya desakan rakyat Sabah sendiri, khasnya kaum Kadazan. Kemunculan PBS dikaitkan dengan kebangkitan komunisme Kadazan yang memang ada banyak kebenarannya.

Pada awalnya, di kalangan kaum Kadazan sendiri terdapat persengketaan di antara Kadazan dan Dusun sebagaimana yang telah diterangkan di Bab Dua. Tetapi ini bolehlah disamakan sebagai satu masalah dalaman kerana dalam konteks yang lebih besar, mereka telah mencapai persetujuan dan membentuk UPKO. Apabila UPKO dibubarkan dan pemimpin-pemimpinnya diserap masuk ke dalam USNO,

maka di situ jugalah terletakanya kepercayaan kaum Kadazan. Apabila Mustapha cuba mengasimilasikan kaum ini, misalnya melalui dasar pengislaman beliau muncullah percubaan untuk menyaingi beliau dari Peter Monjuntin tetapi percubaan tersebut terkandas di tengah jalan. Dengan ketiadaan seorang pemimpin untuk memimpin mereka, maka rakyat yang tidak puashati pun terpaksa juga berdiam diri. Kemunculan Berjaya merupakan alternatif kepada rakyat, merupakan peluang bagi rakyat untuk menyuarakan rasa tidak puashati mereka. Walaupun mungkin sokongan dari kerajaan pusat dan wang digunakan untuk memancing undi tetapi ini adalah satu perkara yang biasa dalam dunia politik. Apa yang pengkaji ingin tekankan di sini ialah rakyat memerlukan 'ketua' untuk memimpin mereka. Sekiranya tidak ada seorang 'ketua' maka rakyat walaupun tidak puashati, tidak akan tergerak untuk menentang membabi buta. Kemunculan PBS telah pengkaji kaitkan dengan kebangkitan komunisme di Bab Empat. Tetapi komunisme ini bukannya bangkit atau terbit pada tahun-tahun 1980an sahaja. Ianya telah lama ada di kalangan kaum Kadazan, cuma tidak ada seorang 'ketua' untuk memimpin mereka sahaja.

Apabila sebuah kelompok kaum terasa terhimpit dan seolah-olah identiti mereka semakin pupus, maka melalui pengalaman dan peredaran masa, akan muncullah seorang 'ketua' di kalangan mereka untuk menyuarakan perasaan tidak puashati mereka. Dan di bawah ketua inilah, kelompok tersebut akan bersatu dan membentuk satu solidariti yang kuat untuk mempertahankan hak dan identiti mereka. Bagi pengkaji, inilah yang menyebabkan kelahiran PBS.

Semakin sesebuah kumpulan kaum merasa identiti mereka tergugat, semakin kuatlah penyatuan di kalangan mereka. Dan semakin sesebuah kumpulan kaum cuba diasimilasikan kepada sebuah kumpulan kaum lain, maka semakin kuatlah solidariti yang wujud di kalangan mereka.

Satu lagi perkara yang menjadi perhatian pengkaji ialah keadaan di mana, apabila kelompok kaum yang sama tidak dapat digunakan secukupnya untuk memungut undi, maka ahli-ahli politik akan bergerak di sekitar soal-soal keagamaan. Kebebasan beragama merupakan suatu amalan kerajaan Malaysia, yang turut menjadi sebahagian daripada perlembagaan Sabah juga, walaupun agama Islam menjadi agama rasmi. Ini telah lama diterima oleh rakyat Sabah. Jadi, apabila kebebasan beragama ini mula menampakkan penyelewengan (misalnya di zaman pemerintahan Mustapha), maka tidak hairan kalau rakyat mula merasa panik dan bila ahli-ahli politik berkempen dengan menyentuh soal-soal yang sedemikian, maka rakyat dengan mudah akan termakan umpan.

Dilihat bahawa dalam pilihanraya 1985, kumpulan bumiputera Melayu / Islam telah bertumpang teduh di bawah payung USNO dan bukannya Berjaya. Pengkaji berpendapat bahawa keadaan yang sedemikian berlaku adalah kerana melihat kepada kebangkitan komunisme Kadazan telah menyebabkan bumiputera Melayu / Islam berpuak dan bersatu di bawah sebuah parti yang benar-benar memperjuangkan hak dan keistimewaan mereka. Berjaya, walaupun dipimpin oleh pemimpin Melayu / Islam di peringkat tinggi, tetapi konsep 'multi-racial'nya telah dipertikaikan. Pembangunan,

kemudahan seperti biasiswa dan sebagainya yang telah dibawa dan diperkenalkan oleh Harris telah menjadi perkara kedua apabila soal identiti dan pengekaln sebuah kaum dan agama menjadi persoalan. PBS mengecapi kemenangan kerana kebangkitan semangat komunisme Kadazan. Tetapi, undi dari Kadazan sahaja tidak mencukupi, rakyat yang beragama Kristian dan sukukaum lain serta masyarakat Cina turut menyumbang. Mengapa kaum Kadazan dan golongan yang beragama Kristian menyokong PBS sudah pun dibincangkan. Untuk masyarakat Cina dan lain-lain sukukaum yang bukan Kristian, mereka menyokong PBS kerana, melalui pengalaman, USNO tidak boleh dipercayai dan tidak boleh diharapkan untuk memperjuang dan mempertahankan hak dan identiti bagi mereka yang bukan Islam. Berjaya, dengan 'dosa-dosa' mereka dicungkil dan dijadikan pengetahuan umum oleh pihak pembangkang, kehilangan sokongan dari rakyat. Jadi, dalam kes ini, PBS merupakan alternatif yang terbaik.

Mengikut pandangan pengkaji, apabila sesebuah parti politik memerintah terlalu lama, di bawah seorang pemimpin terlalu lama, akan mencetuskan rasa tidak puashati di kalangan rakyat secara amnya. Setiap parti politik ada kelemahan dan ada kesilapannya, begitu juga bagi seorang pemimpin. Jadi, apabila terlalu lama berkuasa, maka kesilapan mereka pun semakin banyaklah. Selain itu, untuk mempamerkan kesalahan-kesalahan yang dilakukan oleh parti pemerintah adalah mudah apabila isu-isu tersebut dengan mudah dieksploitasikan oleh pihak pembangkang. Seseorang pemimpin biasanya akan bersikap terlalu yakin pada diri sendiri melalui peredaran masa, di mana mereka terlalu yakin terhadap sokongan rakyat. Tetapi mereka lupa bahawa kalau rakyat dapat meletakkan

mereka sebagai pemimpin, maka rakyat juga boleh dan mempunyai kuasa untuk menjatuhkan kedudukan mereka sebagai pemimpin.

Perhubungan di antara kerajaan iaitu pemimpin dengan rakyat haruslah terjalin dengan mesra, kalau tidak pun, sekadar mencukupi di mana pihak pemerintah sekurang-kurangnya haruslah sedar tentang pendapat, pandangan dan kehendak rakyat. Kalau tidak, maka sukarlah bagi sesebuah parti untuk memenuhi citarasa rakyat dan sudah tentulah parti tersebut akan terkeluar dari garis-garis perjuangan mereka yang sepatutnya. Misalnya, penyerahan Pulau Labuan tanpa meminta pendapat rakyat telah cukup untuk memarakkan api kemarahan di kalangan rakyat. Dan sekiranya Harris sedar akan perasaan anti-Semenanjung di kalangan rakyat Sabah, maka sudah tentulah beliau tidak akan terfikir untuk meminta pemimpin-pemimpin UMNO untuk berkempen bagi pihak Berjaya. Jelas menunjukkan bahawa hubungan Harris dengan rakyat Sabah agak tipis.

Berkenaan dengan soal isu perkauman dan agama yang sering digunakan oleh ahli-ahli politik untuk tujuan memungut undi, pengkaji dapati, ianya bukan sahaja membangkitkan semangat komunalisme tetapi juga telah menjejaskan hubungan baik yang sepatutnya terjalin dan dijalin di antara rakyat Sabah yang berlainan sukuk kaum itu. Sekiranya ahli-ahli politik terus membangkitkan soal ini, maka sampai bilapun, integrasi nasional yang dilaung-laungkan itu, tidak akan dapat dicapai. Pemimpin harus bertindak sehaluan dengan apa yang mereka laungkan. Walaupun kedua-dua isu ini sememangnya mudah dieksploitasikan untuk mendapatkan undi dan sokongan tetapi tanggungjawab sebagai seorang

pemimpin harus dipentingkan terlebih dahulu. Sebagai seorang pemimpin, haruslah mengeneipkan segala soal diskriminasi, harus mengeneipkan soal menang atau kalah, tetapi memegang kepada konsep perjuangan hak dan konsep memerintah secara adil dan saksama, selaras dengan amalan demokrasi berpelembagaan negara.

Di satu pihak yang lain, pengkaji dapati bahawa rakyat sendiri lemah apabila berhadapan dengan isu-isu kaum dan agama. Sepatutnya, rakyat sudah tahu menilai baik buruknya sesebuah parti atau pemimpin. Rakyat tidak sepatutnya memilih seseorang calon berdasarkan kepada warna kulit dan kepercayaan yang sama tetapi di sebaliknya ciri-ciri kepimpinan dan bakat pimpinan yang ada pada calon yang harus dipertimbangkan. Tetapi, selagi rakyat tidak mengawal rasa curiga-mencurigai di antara kaum serta menganggap dan dianggap sebagai seorang Malaysia, dan bukannya seorang Melayu, Cina, Kadazan atau sebagainya, selagi itulah perasaan curiga mencurigai ini akan berterusan di kalangan rakyat.

Bagaimanapun, ini adalah satu fenomena yang lumrah di mana-mana masyarakat yang mengamalkan status berdasarkan warna kulit dan kepercayaan. Adalah menjadi harapan pengkaji bahawa melalui peredaran masa dan pengalaman, rakyat secara amnya dan ahli politik secara khususnya, akan dapat memenuhi tanggungjawab sebagai seorang rakyat Malaysia terlebih dahulu sebelum memperhitungkan samada mereka itu adalah Melayu, Kadazan atau Cina dan sebagainya, dan samada mereka Islam, Kristian, Buddhist dan sebagainya. Selagi masalah ini tidak dapat diselesaikan, maka selagi itulah isu perkauman dan agama dengan mudahnya dapat

dieksploitasikan oleh ahli-ahli politik atau oleh mereka-mereka yang tidak bertanggungjawab, yang hanya mementingkan periuk nasi sendiri.

(m.s. 7. 16 July 1978)

Chief Minister and Minister for Natural Resources

Datuk Harris Tin Mohd Salleh, SPCK, MCK

Assistant Ministers: Engik Wong Yau Kai

Deputy Chief Minister and Minister for Industrial and Rural Development

Datuk James P. Sng, MCK

Assistant Ministers: Engik Seng Haren, MCK, MCK

Minister Agriculture and Fisheries

Datuk Lim Hock Seng, PCK

Assistant Ministers: Engik Lim Hock Seng

Minister for Communications and Works

Datuk Lim Hock Seng, PCK

Assistant Ministers: Engik Lim Hock Seng, MCK

Minister for Culture, Youth and Sports

Datuk Abdul Hamid bin Tun Datu Haji Matasaba

Assistant Ministers: Engik Michael Medinal

LAMPIRAN 1

SABAH CABINET MINISTERS AND ASSISTANT MINISTERS

(w.e.f. 16 July 1978)

Chief Minister and Minister for Natural Resources

Assistant Minister: Datuk Harris bin Mohd Salleh, SPDK, SSDK

Assistant Minister: Encik Wong Yau Ket

Deputy Chief Minister and Minister for Industrial and Rural
Development

Datuk James P. Ongkili, DIMP

Assistant Minister: Encik Sunoh Marso, JSM, BK

Minister Agriculture and Fisheries

Datuk Haji Suffian Koroh, PGDK

Assistant Minister: Encik Mynoor Ginggor

Minister for Communications and Works

Datuk Lim Guan Sing, DPMK

Assistant Minister: Encik Ayub Aman, ASDK

Minister for Culture, Youth and Sports

Datu Abdul Hamid bin Tun Datu Haji Mustapha

Assistant Minister: Datuk Michael Madinal

Minister for Finance

Tuan Haji Mohd Noor Mansoor

Assistant Minister: Encik Conrad Monjuntin

1985

Minister for Local Government and Housing

N.1 (Bangkok) - UMNO Encik Joseph Pairin Kitingan

Assistant Minister: Encik Lau Pui Keong

N.2 (Bangkok) - UMNO (Datuk Abd. Salam Datu Harun)

N.3 (Kuala Lumpur) - PBS (Nathaniel Nethaji)

N.4 (Kuala Lumpur) - PBS (Saidi Yusoff)

N.5 (Kuala Lumpur) - PBS (Saidi Yusoff)

N.6 (Kuala Lumpur) - UMNO (Datuk Mohd. Yusoff Yusoff)

N.7 (Kuala Lumpur) - UMNO (Tun Muzaffar Datu Harun)

N.8 (Kuala Lumpur) - PBS (Reginald K. K. K.)

N.9 (Kuala Lumpur) - PBS (Khalid Yusoff)

N.10 (Kuala Lumpur) - UMNO (Datuk Mohd. Yusoff Yusoff)

N.11 (Kuala Lumpur) - PBS (Khalid Yusoff)

N.12 (Kuala Lumpur) - PBS (Khalid Yusoff)

N.13 (Kuala Lumpur) - PBS (Khalid Yusoff)

N.14 (Kuala Lumpur) - UMNO (Haji Yusoff Yusoff)

N.15 (Kuala Lumpur) - PBS (Tan Yeng Guan)

N.16 (Kuala Lumpur) - PBS (Tan Yeng Guan)

N.17 (Kuala Lumpur) - PBS (Tan Yeng Guan)

N.18 (Kuala Lumpur) - PBS (Tan Yeng Guan)

N.19 (Kuala Lumpur) - PBS (Tan Yeng Guan)

N.20 (Kuala Lumpur) - UMNO (Pritting Haji Mohd. Ali)

N.21 (Kuala Lumpur) - UMNO (Saidi Yusoff)

N.22 (Kuala Lumpur) - UMNO (Saidi Yusoff)

LAMPIRAN 2

KEDUDUKAN DEWAN UNDANGAN NEGERI SABAH SELEPAS PILIHANRAYA TAHUN

1985

- N.1 (Banggi) - USNO (Datuk Amir Kahar Tun Mustapha)
- N.2 (Kudat) - PBS (Wong Phin Chung)
- N.3 (Bengkoka) - USNO (Datuk Abd. Salam Datu Harun)
- N.4 (Matunggong) - PBS (Mathius Mahiji)
- N.5 (Tandek) - PBS (Saibul Supu)
- N.6 (Langkon) - PBS (Bugie Galadam)
- N.7 (Tempasuk) - USNO (Datuk Mohd. Yahya Lampung)
- N.8 (Usukan) - USNO (Tun Mustapha Datu Harun)
- N.9 (Kadamaian) - PBS (Baggai Basirun)
- N.10 (Tampurali) - PBS (Motilip Bumburing)
- N.11 (Sulaman) - USNO (Datuk Abd. Hamid Tun Mustapha)
- N.12 (Kiulu) - PBS (Gisin Lombut)
- N.13 (Kundasang) - PBS (Ewon Ebing)
- N.14 (Ranau) - PBS (Mark Koding)
- N.15 (Sugut) - USNO (Haji Ampong Puyon)
- N.16 (Labuk) - PBS (Tan Yong Gee)
- N.17 (Sungai Sibuga) - PBS (Chu Theu Hien)
- N.18 (Elopura) - PBS (Tham Ngip Shen)
- N.19 (Tanjung Papat) - PBS (Tan Kit Shier)
- N.20 (Karamunting) - BERJAYA (Lau Piu Keong)
- N.21 (Sekong) - USNO (Pitting Haji Mohd. Ali)
- N.22 (Sukau) - USNO (Saman Haji Gulam)
- N.23 (Kuamut) - BERJAYA (Haji Abdul Malek Chua)

- N.24 (Tambunan) - PBS (Datuk Joseph Pairin Kitingan)
- N.25 (Bingkor) - PBS (Thomas Anggan)
- N.26 (Moyog) - PASOK (Ignatius S. Malanjun)
- N.27 (Inanam) - PBS (Steven K. Kutai)
- N.28 (Likas) - PBS (Yong Teck Lee)
- N.29 (Api-Api) - PBS (Chau Tet On)
- N.30 (Sembulan) - PBS (Francis Leong Che Kiong)
- N.31 (Kawang) - PBS (Wenches b. Lajingah)
- N.32 (Petagas) - PBS (James A. Vitalis)
- N.33 (Buang Sayang) - USNO (Othman Datuk Hj. Mohd. Yassin)
- N.34 (Bongawan) - USNO (Haji Ibrahim Pengiran Dewa)
- N.35 (Kuala Penyu) - USNO (Johan O. T. Ghani)
- N.36 (Klias) - USNO (Puan Azizah Mohd. Don)
- N.37 (Lumadan) - USNO (Dyg. Mahani Pengiran Hj. Ahmad-Raffae)
- N.38 (Sipitang) - USNO (Haji Jawawi Haji Isa)
- N.39 (Tenom) - PBS (Kadoh Agundong)
- N.40 (Kemabong) - PBS (Laimun Laikim)
- N.41 (Sook) - PBS (Joseph Kurup)
- N.42 (Nabawan) - PBS (Adut Sigoh)
- N.43 (Merotai) - BERJAYA (Abdul Ghapur Hj. Salleh)
- N.44 (Sri Tanjung) - BERJAYA (Hiew Ming Kong)
- N.45 (Lahad Datu) - BERJAYA (Tan Sri Mohd. Sunoh Marso)
- N.46 (Kunak) - USNO (Salim Bacho)
- N.47 (Balung) - BERJAYA (Ahmad Baharum Titingan)
- N.48 (Sulabayan) - USNO (Datuk Haji Sakaran Dandai)

LAMPIRAN 3

Arifan Tengku Ahmad

MENTERI-MENTERI KABINET SABAH 1985

Chief Minister

Joseph Pairin Kitingan

Deputy Chief Minister

Mark Koding

Minister of Finance

Bernard Dompok

Minister of Housing and Local Government

Kadoh Agundong

Minister of Agriculture and Fisheries

Joseph Kurup

Minister of Communications and Works

Chau Tet On

Minister of Youth, Culture and Sports

Nahalan Haji Damsal

Minister of Welfare Services

Ariah Tengku Ahmad

MENTERI KABINET SARUH 1984

Minister of Manpower and Environmental Development

Tan Kit Sher

YB Datuk Joseph Pairin Eltingan

Timbalan Ketua Menteri dan Menteri Pembangunan Perindustrian dan

Luar Bandar

YB Mark Keding

Timbalan Ketua Menteri dan Menteri Perikanan dan Perlindungan

YB Datuk Choo Jit On

Timbalan Ketua Menteri dan Menteri Pendidikan Tempatan dan Perumahan

YB Datuk Ahmad Baharom bin Datuk Haji Abu Bakar Yidingan

Menteri Kewangan

YB Encik Bernard Giliu Dompok

Menteri Perhubungan dan Kerjasama

YB Encik Jeanne Kuroo

Menteri Perancangan dan Pembangunan Alam Sekitar

YB Encik Tan Kit Sher

LAMPIRAN 4

MENTERI-MENTERI KABINET SABAH 1986

Ketua Menteri

YAB Datuk Joseph Pairin Kitingan

Timbalan Ketua Menteri dan Menteri Pembangunan Perindustrian dan
Luar Bandar

YB Mark Koding

Timbalan Ketua Menteri dan Menteri Pertanian dan Perikanan

YB Datuk Chau Tet On

Timbalan Ketua Menteri dan Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan

YB Datuk Ahmad Baharom bin Datuk Haji Abu Bakar Titingan

Menteri Kewangan

YB Encik Bernard Giluk Dompok

Menteri Perhubungan dan Kerjaraya

YB Encik Joseph Kurup

Menteri Perlancungan dan Pembangunan Alam Sekitar

YB Encik Tan Kit Sher

Menteri Perkhidmatan Sosial

YB Puan Aariah Tengku Ahmad

Menteri Kebudayaan, Belia dan Sukan

YB Encik Kadoh Agundong

Ref: "Mentorship & New Challenge"

21/5/88

Ref: "Mentorship & New Challenge"

Vol: 3, Oct, 1988

Campbell, S., Salah Seorang Menteri

Kuala Lumpur: Harian Yang Berkecuali, 1988

Chandran, S., The Third Mentor

Kuala Lumpur: Pustaka Antara, 1988

Daily Express, 27/11/88

David, M., Politik Negeri Sabah 1967-1988 & Masa Depan

History Dept., Universiti Malaya, 1988/89

Era, UMNO bertukar parti politik sayu & Pakatan Baru

12 April 1988

Fernando, Awak, siapa pemimpin di era baru & apa yang akan berlaku

12 April 1988

BIBLIOGRAFI

Aliran,

Vol : VI, No. 4 April / May 1986

Asiaweek, "Mustapha's New Challenge"

31/5/85

Berita PBS, Suara Bersatu

Vol : 3, Oct. 1988

Campbell, B., Sabah Under Harris

Kuala Lumpur : Nan Yang Muda Sdn. Bhd., 1986

Chandran, B., The Third Mandate

Kuala Lumpur : Foong Tai Press, 1986

Daily Express, 22/2/86

David, Moira, Politik Negeri Sabah 1987-1986 : Satu Tinjauan

History Dept., Universiti Malaya, 1988/89

Era, "USNO tutup pintu untuk saya - Datuk Dzul"

12 April 1986

Fernando, Tissa, Elite Politics in the New States : The Case of Sri Lanka

Pacific Affairs, Vol. 40, No. 3, Fall 1973

Fisher, Charles A., South-East Asia - A Social Economic and Political Geography

London : Methuen and Co. Ltd., 1964

Lamri, Ali, The Political Elites in Sabah

ANSDS Dept., Universiti Malaya, 1978

Ling Tiew Bu, The Night that Shook Sabah (The Tun Mustapha Writ)

Hong Kong : Condor Publishing Pty. Co., Hong Kong, 1986

North Borneo News, 23/11/62

Ongkili, James, Susuzan Totopot do Sabah (History of Sabah)

Kuching : Borneo Literature Bureau, 1965

Ongkili, James, Borneo Response to Malaysia 1961-1963

Singapore : Donald Moore Press Limited, 1967

Ongkili, James, Modernization in East Malaysia 1960-1970

Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1972

Puthucheary, Mavis, Federalism at the Crossroads : the 1985 elections in Sabah and their implications for federal-state relations

Kuala Lumpur : Institute of Strategic and International studies (ISIS), 1985

Raffaele, Paul, Harris Salleh of Sabah

Hong Kong : Condor Publishing Pty. Co., 1986

Roff, M.C., The Politics of Belonging - Political Change in Sabah and Sarawak

London : Oxford University Press, 1974

Ross-Larson, B., The Politics of Federalism - Syed Kechik in East Malaysia

Singapore : Bruce Ross - Larson, 1976

Sabah Times; 23/11/62, 30/11/65, 18/1/85

Scott, J.C., Patron - Client Politics and Political Change in Southeast Asia

American Political Science review, Vol. 66, March 1972

Situn, Juliana, Sabah : The Style of Political Leadership

ANSOS Dept., Universiti Malaya, 1978

Tan Chee Khoo, Sabah : A Triumph for Democracy

Kuala Lumpur : Pelanduk Publication, 1986

Yahaya Ismail, Berjaya di Tengah-tengah Politik Malaysia

Kuala Lumpur : Art Printing Works, 1978